

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.-1-184.85

ЦИМБАЛІСТИЙ Іван Михайлович

**ВЧЕННЯ ПРЕПОДОБНОГО СИМЕОНА НОВОГО БОГОСЛОВА
ПРО БЛАГОДАТНИЙ ДАР СЛІЗ**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
Козак Петро Ярославович,
кандидат наук з богослов'я,
викладач кафедри богослов'я

м. Івано-Франківськ
2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Традиція сліз у Вченні Святих Отців.....	11
1.1. Традиція сліз у Святому Письмі.....	12
1.2. Покаяння, печаль і сльози.....	15
1.3. Причини печалі.....	18
1.3.1. Втрата спасіння.....	18
1.3.2. Колишні та щоденні провини.....	19
1.3.3. Духовна сліпота.....	20
1.3.4. Братня любов.....	21
1.3.5. Чиста любов до Бога.....	22
1.4. Засоби, які ведуть до сліз.....	23
1.4.1. Іспит совісті.....	23
1.4.2. Мовчання та самотність.....	24
1.4.3. Розважання про останні речі.....	24
1.4.4. Виявлення думок духовному отцеві.....	26
1.4.5. Читання псалмів.....	26
1.5. Перепони до покаяння й сліз.....	27
1.5.1. Занедбана духовна боротьба, гріхи та пристрасті.....	27
1.5.2. Сухе інтелектуальне богословствування.....	28
1.6. Плоди духовних сліз.....	29
1.6.1. Очищення.....	29
1.6.2. Спрага за утисками та безчестями.....	30

	3
1.6.3. Блаженство.....	30
1.7. Вчення про «друге хрещення» і його зв'язок із даром сліз.....	31
РОЗДІЛ 2. Вчення Симеона Нового Богослова про благодатний дар сліз.....	34
2.1. Покаяння і печаль, а також сльози як зовнішній вияв внутрішньої дійсності згідно із вченням преп. Симеона.....	40
2.2. Причини печалі та сліз.....	45
2.2.1. Втрачене спасіння.....	45
2.2.2. Духовна сліпота та убогість на благодать.....	47
2.2.3. Колишні та щоденні провини.....	49
2.2.4. Братня любов.....	50
2.2.5. Чиста любов до Бога.....	51
2.3. Засоби, які ведуть до сліз.....	53
2.3.1. Відхід від світу, мовчання та самотність.....	54
2.3.2. Іспит совісті.....	55
2.3.3. Розважання про останні речі.....	56
2.3.4. Смирення та покора.....	58
2.3.5. Духовне батьківство.....	59
2.3.6. Молитва.....	61
2.4. Перепони для покаяння і сліз.....	63
2.4.1. Занедбана духовна боротьба та пристрасті.....	64
2.4.2. Інтелектуальне богословствування.....	65
2.5. Наслідки.....	67
2.5.1. Євхаристія і сльози.....	67
2.5.2. Очищення.....	69
2.5.3. Безстрастя і спрага за утисками та безчестями.....	70
2.5.4. Видіння й обоження.....	73

	4
2.6. Друге хрещення.....	78
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність проблеми полягає в тому, що у наш час спостерігається велика зацікавленість східним богослов'ям і духовністю. Особливе місце в цьому процесі займає повернення до святих Отців та їх творів. Нове осмислення повчань християнських подвижників, просякнутих живим досвідом богопізнання, відкриває нам цінні правди про Бога, людину та світ.

Святі Отці у своїх проповідях і писаннях висвітлювали різні аспекти християнського життя, порушували багато корисних і повчальних тем. Однак деякі з них вважаються неактуальними. Так, призабутою і не дуже популярною на сьогодні темою є вчення про сльози покаяння. Святі Отці неодноразово підкреслювали користь від сліз скрухи, яку отримують християни, котрі плекають цей благодатний дар. Вони наголошували на необхідності набування плачу каяття як однієї з умов провадження справжнього християнського подвигу. І хоча Отці вже в той час багато висловлювалися щодо важливості сліз скрухи, проте сучасні автори майже не торкаються цієї теми. Тому перед нами постає важливе запитання: чи поняття наявності плачу в духовному житті християнина притаманне лише певній епосі, в якій жили Отці Церкви першого тисячоліття, чи воно є важливим та актуальним для людини третього тисячоліття?

Щоб відповісти на такі запитання, потрібно звернутися до самих Отців. Симеон Новий Богослов – один із визначних і авторитетних представників духовності християнського Сходу. Він, живучи наприкінці X ст. – на початку XI ст., увібрав у себе весь пребагатий досвід своїх попередників і по-новому зумів пережити та переосмислити його. Тема сліз часто з'являється в його творах. Преп. Симеон постійно наголошував на необхідності сліз скрухи, без яких справжнє духовне життя християнина зазнає невдачі. На його думку, сльози є

важливим Божим даром для людини на дорозі спасіння. З їх допомогою вона швидко досягне очищення від гріхів й удостоїться стати дійсно дитиною Божою, богом по благодаті.

Існують історичні пам'ятки, з яких черпаємо інформацію про життя та діяльність преп. Симеона. Головними джерелами, з яких отримуємо такі свідчення, є наступні: самі твори святого, оскільки вони носять явно виражений автобіографічний характер, а також житіє, написане його учнем Микитою Стефатом у стилі класичної візантійської агіографії близько тридцяти років по смерті Симеона. Сам автор, будучи студійським монахом у Константинополі, познайомився з Новим Богословом набагато пізніше, коли той був на засланні. І хоча його твір має деякі неточності та скоріше нагадує апологію, однак є свідченням людини, яка особисто знала Симеона. Беручи це до уваги, будемо широко використовувати цей твір у даному розділі.

Святий Симеон Новий Богослов, будучи насамперед практиком, а не лише теоретиком, зможе розкрити нам значення сліз у духовному житті. Богослов'я сліз, яке він проповідував, базується як на Святому Письмі та творах Отців Церкви, так і на його власному досвіді зустрічі з Богом. Тому вчення Симеона про Бога, про людину і про шляхи її наближення до Божественної дійсності зберігає свою актуальність і незмінність у наш час, коли правда сприймається на основі того, що людина може пережити чи відчувати. З огляду на це Симеон Новий Богослов зі своєю наукою про духовний плач залишається й сьогодні невинним проповідником важливості цієї чесноти.

Творчий доробок преподобного Симеона дуже значний, однак історія його перекладів складна й невтішна. Твори святого досить довго були ігноровані «офіційним богослов'ям, також церковна ієрархія ставилася до них стримано»¹. Щойно у вісімнадцятому столітті з'явився перший переклад на новогрецьку мову Діонісія Загорейського. Дослідники дуже критично ставляться до цього перекладу, бо зауважують в ньому багато неточностей. Перекладач дозволяв собі змінювати текст у тих випадках, коли йому здавалось, що думка оригіналу

¹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 7.

може бентежити читача². Переклад на російську мову здійснив св. Теофан Затворник. На жаль, переклад був здійснений не з оригінальних текстів Нового Богослова, а з недосконалого перекладу Загорейського. Тому знаний російський богослов Василій Кривошеїн називає цей переклад «переказом переказу»³. Теофан допустив у своїй роботі неточності попереднього перекладу, а також вніс деякі свої поправки. Існує інший, більш досконалий переклад праць Симеона Нового Богослова на російську мову, зроблений Іларіоном Алфєєвим, провідним дослідником творчості преподобного Симеона. Цей переклад був здійснений на основі першого критичного видання творів Симеона серії *Sources Chretiennes*, тому він на сьогодні є найбільш близьким до оригіналу. Однак автор переклав лише декілька творів святого під назвами «Глави», «Послання про сповідь» та «Вибрані гімни». Беручи це все до уваги, ми взяли «Глави» преп. Симеона у перекладі Іларіона Алфєєва за основу нашого дослідження. Цей збірник складається з трьох частин: 100 глав «практичних і богословських», 25 «умоспоглядальних (гностичних) і богословських» та 100 «богословських і практичних». У «Главах» ясно й коротко висвітлене основне догматичне і практичне вчення св. Симеона. Крім того, цей збірник вважається підсумком усього святоотцівського богослов'я й аскетички⁴. В нашій роботі не будемо забувати про інші твори Нового Богослова з перекладу Теофана Затворника, а також гімни, перекладені Пантелеймоном Успенським, у яких багато говориться про плач за Богом, покаєння і скруху. Це допоможе нам більш глибоко та всебічно розкрити тему духовних сліз. Для вираження ключових слів і термінів, які зустрічаємо у «Главах» Симеона, будемо користуватися оригінальними текстами серії *Sources Chretiennes*.

Об'єкт дослідження – вчення преподобного Симеона Нового Богослова про благодатний дар сліз.

² Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 48.

³ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 7.

⁴ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 41.

Предмет дослідження – благодатний дар сліз як вияв покаяння і прийняття.

Мета і завдання нашої праці – дослідити значення сліз як благодатного дару у вченні Симеона Нового Богослова. Для досягнення такої мети вважаємо за доцільне спершу коротко розглянути тему сліз у Святому Письмі, а також підсумувати вчення Святих Отців, попередників преп. Симеона, про духовний плач. Це допоможе нам краще зрозуміти джерела вчення Симеона Нового Богослова щодо сліз скрухи.

Метод, яким будемо користуватися в головній частині нашої магістерської роботи, полягає у дослідженні та проведенні контекстуального аналізу тих місць творів, де Симеон Новий Богослов говорить про сльози за Богом. Цей аналітичний метод містить роботу з «Главами» та іншими текстами преп. Симеона Нового Богослова, опрацювання та систематизацію його думок на цю тему та логічний виклад цього матеріалу. Через розгляд його писань, зіставлення їх із відомими даними про його життя та використання наукової літератури спробуємо розкрити значення, причини, засоби, перепони та наслідки сліз скрухи у духовному житті. У цій роботі будемо використовувати статтю Hannah Hunt «Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian» («Пентос і покаяння у св. Симеона Нового Богослова»), яка висвітлює головні пункти вчення преподобного про покаяння і християнську печаль, а також напрацювання таких авторів, як: Alexander Golitzin, Seraphim Rose, Paul McGuckin, Anestis G. Keselopoulos, George Maloney. Однак основними працями, на які будемо опиратися у цій роботі, є напрацювання російських дослідників творчості Симеона Нового Богослова: В. Кривошеїна «Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022)» та Іл. Алфеева «Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание». Докладно проаналізувавши вчення преп. Симеона та представивши в своїх книгах його світоглядну систему, вони залишаються на сьогодні авторитетними дослідниками богослов'я Нового Богослова. Все ж таки потрібно зазначити, що нема достатньо критичного матеріалу, щоб добре висвітлити зазначену тему. Вчення про сльози скрухи

преп. Симеона ще не досліджене систематично, через що в деяких підрозділах ми змушені будемо робити висновки на основі лише його творів. Симеон досить довго був «призабутим» святим, а тому лише тепер починають з'являтися окремі дослідження, які намагаються надолужити втрачене. Це спонукало нас ставити більший наголос у магістерській роботі саме на аналітичному методі та опрацюванні самого тексту творів Нового Богослова.

Оскільки нині не існує критичного перекладу творів преп. Симеона Нового Богослова на українську мову, то всі посилання у цій праці є авторським перекладом з російської з урахуванням оригінального тексту. Поряд із власним перекладом часто будемо вживати також грецький текст «Глав» преп. Симеона серії Sources Chretiennes для того, щоб краще передати думку святого та наблизити читача до оригіналу.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки. Перший розділ присвячений аналізу теоретичних засад проблематики теми дослідження, а другий розділ розглядає послідовність і практичну реалізацію цих концепцій у вченні Симеона Нового Богослова.

Перша частина роботи, зокрема, досліджує питання традиції сліз в богословському вченні Святих Отців, що є актуальним об'єктом релігієзнавчого дослідження в сьогоденні. В роботі проводиться аналіз біблійних джерел та патристичних творів з метою цілісного розкриття даної традиції. Зокрема, з позицій філософії релігії вивчаються причини та засоби досягнення покайних сліз, їх зв'язок з аскетичними практиками, а також результати та значення цього містичного феномену. Дослідження базується на історико-герменевтичній методології з використанням міждисциплінарного підходу на стику богослов'я, релігієзнавства та психології. Отримані результати розширюють уявлення про духовну антропологію східно-християнської традиції в контексті патристики.

В розділі також розкривається значення та символіка сліз у різних аспектах, зокрема їх виявлення у Святому Письмі, як покайня та вираз печалі, а також їхні причини. Досліджуються способи, які спонукають людину до сліз, включаючи іспит совісті, молитву, мовчання та розмови з духовними

наставниками. Піднімається тема перешкод та перепон, які можуть завадити виникненню сліз та покаянню.

Окремо розглядаються позитивні наслідки духовної практики сліз: очищення, спрага за духовними цілями, почуття блаженства. Крім того, досліджується концепція "другого хрещення" та її відношення до феномену сліз у духовному житті людини.

Загальна мета цього розділу полягає у розкритті глибини традиції сліз у християнській духовності та виокремленні її значення в контексті духовного зростання та покаяння.

Другий розділ роботи присвячено комплексному дослідженню вчення видатного візантійського богослова Симеона Нового Богослова про феномен сліз в аскетичній практиці та його ролі в процесі духовного вдосконалення особистості. З позицій історико-герменевтичної методології та філософсько-антропологічного підходу аналізуються тексти Симеона Нового Богослова відносно причин, засобів та результатів досягнення стану покайних сліз. Особливу увагу приділено питанням співвідношення покаяння, печалі та сліз, взаємозв'язку сліз з процесом внутрішньої переміни людини та набуття чеснот. Також досліджується трактування Симеоном "другого хрещення" слізами та подальший вплив його поглядів на східно-християнську традицію. Отримані результати дозволяють цілісно осмислити місце феномену сліз у візантійському православному богослов'ї.

Текст дипломної роботи складається з 90 сторінок, 71 з яких займає основний текст. Джерельна база дослідження включає 41 бібліографічне джерело.

РОЗДІЛ 1

ТРАДИЦІЯ СЛІЗ У ВЧЕННІ СВЯТИХ ОТЦІВ

Плач – це дорога, яку Писання і наші Отці заповідають нам, коли кажуть: «Плачте!» Дійсно, немає іншої дороги, крім цієї. Авва Пімен⁵.

Для кращого розуміння вчення про сльози Симеона Нового Богослова потрібно розглянути ранішу святоотцівську традицію щодо плачу і сліз. Отці на основі власного досвіду багато навчали про цю духовну практику. Безперечно, сам Симеон багато черпав зі спадщини своїх попередників і часто з їхніх творів цитував. Як джерела свого вчення про покаєння і сльози він згадує твори Григорія Богослова та Івана Золотоустого, а також посилається на вчення про покаєння преп. Івана Ліствичника⁶. Симеон Благоговійний, духовний отець Симеона, також часто наголошував на важливості сліз, а це свідчить про те, що й він мав свій досвід «духовного плачу»⁷, який згодом передав і своєму учневі. Тому в цій частині ми в загальних рисах розглянемо погляди попередніх Отців на духовний плач та спробуємо дати відповідь на наступні запитання: чому для отців плач і сльози були такі важливі в духовному житті? В чому джерело печалі та скрухи? Які перепони подвижник зустрічає на шляху набування сліз скрухи? Які плоди приносить дар плачу? Щоб краще висвітлити цю проблематику, ми будемо використовувати твори святих Отців, а також сучасні наукові дослідження в галузі патристики. Особливу увагу звертаємо на книжку Irénée Hausherr «Penthos, the Doctrine of Compunction in the Christian East», яка є добрим провідником у вченні східних Отців Церкви про духовну печаль і сльози. Ми взяли її за основу нашого дослідження, а тому будемо часто покликатися на неї.

⁵ Hausherr I. Penthos: the teaching of reconciliation in the Christian East : a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 41.

⁶ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 341.

⁷ Там само. С. 180.

1.1. Традиція сліз у Святому Письмі

Святе Письмо в житті Церкви було і залишається непохитною основою віри. Слово Боже протягом століть зостається для вірних невичерпним джерелом пізнання Бога і світу, а підпорядкування слів і вчинків Біблії стало правилом життя для християн⁸. Не був винятком і св. Симеон Новий Богослов. Як справжній представник східного монашества, Симеон успадкував від свого оточення глибоку любов до Писання і прекрасне його знання. Розуміння місця Писання в житті християнина в Симеона відповідає Традиції⁹. Щоденно читаючи Боже Слово і знаючи, яку велику користь це приносить, він радив і наполягав, щоб молоді монахи щодня, навіть декілька разів на день, читали Св. Письмо. Беручи це до уваги, в цій частині магістерської роботи розглянемо, що каже Св. Письмо стосовно сліз та плачу і якого богословського змісту в Біблії набувають сльози. Це допоможе нам краще зрозуміти вчення Симеона про благодатний дар сліз. Vine's Expository Dictionary of Biblical Words подає для дієслова «плакати» такі грецькі відповідники, які зустрічаються у Св. Письмі:

1. *Goŭw* (2799 разів) вживається для будь-якого чутного прояву горя, смутку, особливо щодо оплакування померлих (Мт. 2:18)¹⁰, для вияву сильного внутрішнього почування (Флп. 3:18), а також воно може бути знаком великої непоборної радості (Бт. 46:29)¹¹.
2. *DakrurroŶw* (1145 разів) має значення «проливати сльози» (Ів. 11:35);

⁸ Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу : монографія / пер. з італ. М. Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 1999. С. 16.

⁹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монографія. Москва, 1998. С. 72.

¹⁰ Vine's dictionary of biblical words / edited by W. E. Vine, F. M. Urger, W. White. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1985. P. 670.

¹¹ Rengstorf. Theological dictionary of the New Testament / edited by G. Kittel. Michigan, Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1995. T. 3. P. 722.

3. *Dakrúw* означає «сумувати, оплакувати». Вживається у випадку формальних голосінь. Іменник *klaßw* вживається 2805 разів¹² для вираження плачу або голосіння за померлими.

Отже, плач і сльози у Св. Письмі набувають дуже широкого значення. Плач – це прояв глибокого внутрішнього жалю або переживання, вираз горя чи смутку, реакція на біль, страждання або тяжку втрату. Про журбу і сльози часто говориться в контексті смерті, знищення і спустошення. В Писанні вияв плачу в більшості випадків має голосний, чутний характер. Це супроводжувалося викривленням обличчя, роздиранням одягу, криком і т.д. Деколи це могло бути відвертим галасом. Наприклад, коли Йосиф плакав у своїй кімнаті, то робив це так голосно, що його почули єгиптяни (Бт. 43:39)¹³.

Плач набуває також богословського значення як у Старому, так і в Новому Завітах. Сльози в Біблії – ознака розірваних стосунків між людиною і Богом, болю від усвідомлення власних гріхів (Лк. 22:62), печалі від вини, яка стягає на людину суд Божий (Неєм. 1:4): Йоїл закликає ізраїльтян у плачі та риданні навернутися до Господа (Йоїл 2:12); вигнанці у Вавилоні, плачучи, згадують про зруйнований Єрусалим (Пс. 136:1); юдеї, які повернулися в Єрусалим, плачуть, коли читається Закон (Неєм. 8:9)¹⁴. Жаль за гріхи також пов'язаний зі смутком і плачем¹⁵. Бог не відвертає свого обличчя від такого роду плачу. Він приймає навіть сльози Єзекії, хоча вони були спричинені страхом смерті (2 Цар. 20:5); плач царя Давида, апостола Петра після зради та жінки-грішниці також стягає на себе милосердя Боже. Такий міцний зв'язок сліз і покаяння, який неодноразово проявляється у Св. Письмі, буде простежуватися у вченні Святих Отців, а також у св. Симеона Нового Богослова. Вони будуть часто ставити за приклад біблійних персонажів для наслідування їхньої скрухи і плачу.

¹² Vine's dictionary of biblical words / edited by W. E. Vine, F. M. Urger, W. White. Nashville : Thomas Nelson Publishers, 1985. P. 670.

¹³ Dictionary of biblical imagery / edited by L. Ryken, C. D. Wilhoit, T. Longman III. Downers Grove: Inter Varsity Press, 1998. P. 939.

¹⁴ Библийская энциклопедия Брокгауза / ред. Ринкер, Фритц и Герхард Майер. Кременчуг: Христианская заря, 1999. С. 732.

¹⁵ Барщевський Т. Блаженства, Добра Новина. Конспект лекцій: монографія. Львів: Кахетично-педагогічний інститут Львівської Богословської Академії, 1999. С. 37.

Деколи людина проливає сльози, коли усвідомлює, наскільки вона залежна від Бога у здоров'ї чи у хворобі або коли бачить свою нікчемність перед Ним, Святим Вседержителем, тому ще більше з плачем просить про помилування (Пс. 102:10). Більшість псалмів переповнені гіркими проханнями та стогонами до Ягве про допомогу та визволення (Пс. 6:7)¹⁶.

Плач у Біблії також може асоціюватися зі смутком за чужі гріхи, наприклад, коли пророк Єремія проливає сльози за людей, терпить та відчуває їх біль як свій власний¹⁷. Святий Павло теж вимагає виявляти смуток перед чужими гріхами¹⁸. Гріхи інших, а не лише особисті, повинні стати, згідно із вченням Святого Письма, причиною глибокого смутку і сліз. Сльози можуть також бути знаком любові до когось. Так, Ісус заплакав, коли його вели до мертвого Лазаря (Ів. 11:35).

Христос в Лк.6:21 називає блаженними тих, які плачуть, бо нагорода їхня велика. Цей смуток є виявом любові до Бога і відсутній в людини, яка не дбає про Бога¹⁹. Ті, які сіють у сльозах, – пожнуть у радості (Пс. 126:5). Сам Бог витре кожну сльозу з їхніх облич у день свого об'явлення (Об. 21:4), не буде більше чути плачу і зітхання (Іс. 25:8), а грішників чекає тяжка доля ридання і смутку (Лк. 6:25). Хоча грішники і будуть плакати, але Бог не відповість на їхні зітхання, бо буде надто пізно.

Отже, як бачимо, сльози та плач набирають своєї богословської ваги у Св. Письмі. Сльози – це знак розірваних стосунків між Богом та людиною, усвідомлення людиною трагедії, яка з нею сталася. Плач – це вираз внутрішньої ревності задля спасіння себе та ближнього. Він може бути також знаком любові. Більшість подібних богословських значень сліз ми пізніше знайдемо в Симеона Нового Богослова. Своє розуміння необхідності та важливості покайного плачу він буде черпати зі Святого Письма.

¹⁶ Dictionary of biblical imagery / edited by L. Ryken, C. D. Wilhoit, T. Longman III. Downers Grove: Inter Varsity Press, 1998. P. 492.

¹⁷ Там само. P. 939.

¹⁸ Барщевський Т. Блаженства, Добра Новина. Конспект лекцій: монографія. Львів: Кахетично-педагогічний інститут Львівської Богословської Академії, 1999. С. 36.

¹⁹ Там само. С. 38.

1.2. Покаяння, печаль і сльози

У цьому розділі зробимо короткий екскурс в історію походження вчення Святих Отців про духовні сльози і розкриємо значення, яке вони надавали покаянню та сльозам.

Східні отці та матері вважали плач за свої гріхи неодмінним обов'язком християнина, бо вбачали у ньому важливе послання Христової Євангелії. Вже Климент Олександрійський вживає термін – «безмірні (невичерпні) сльози»²⁰. Для нього сльози є синонімом покаяння. У творі св. Атанасія Великого *De virginitate* вперше зустрічаємо цей вислів²¹. Однак витoki християнського аскетичного вчення про духовні сльози сягають початків монашества у IV ст. в Єгипті. Хоча такі терміни, як «благодать сліз» або «дар сліз», не зустрічаються в найранішому збірнику висловів т. зв. «Отців пустелі» – Апофтегматах, проте цей духовний феномен був важливою складовою їх щоденного подвижництва. Пустельники докладали всіх зусиль, щоб набути цей дар у своєму житті. Починаючи з часів раннього єгипетського подвижництва тема сліз постійно присутня у християнській духовності, знаходячи різноманітне термінологічне вираження в різних авторів. «Блаженні плачучі, бо вони будуть утішені», – одна із заповідей Блаженства, важливість якої підкреслювали Оріген, Єфрем, Атанасій Великий, Василій Великий, Григорій Богослов, Григорій Ниський, Іван Золотоустий та інші Отці²². До тих, хто проповідував необхідність скрухи та сліз, належать також такі подвижники, як Євагрій, Касіян, Ніл, авва Ісая, Іван Ліствичник, який сьому сходинку своєї «Ліствиці» назвав («Про плач (печаль), що спричиняє радість»). Коротко кажучи, це вчення в тій чи іншій видозміні знаходимо в усіх християнських подвижників. Продовжувачами саме цієї

²⁰ Hausherr I. *Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 11.

²¹ Там само. P. 164.

²² Maloney George A. *Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality*. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. P. 92.

традиції були старець Симеон Студит, преп. Симеон Новий Богослов і його учень Микита Стифат²³.

Мабуть, найбільше серед Отців на цю тему говорив відомий християнський аскет св. Іван Ліствичник. Преп. Іван, пояснюючи природу цього дару, каже так: «Плач за Богом – це сум душі, наставлення страждаючого серця, яке з наполегливістю шукає жаданого і, не знаходячи його, з великим бажанням мчить до нього та гірко плаче за ним. Або, іншими словами, плач – це золоте жало, яке своїм проникненням скидає з душі всяку земну любов і пристрасть і наповнює серце святою печаллю»²⁴.

Отже, згідно з Ліствичником та багатьма іншими Отцями, плач і сльози походять із серця, яке сумує та побивається за Богом. Цей стан душі, яка не знаходить правдивого щастя та задоволення в цьому світі через свою безмірну любов до Бога, Отці називали по-різному, що означало печаль, горе, плач²⁵, все ж вживали найчастіше. Ця туга повинна бути такою тривалою, як і наша праця над спасінням. Справжня печаль є джерелом сліз, тому Отці не вірили у щирість такого роду суму, який не спричиняв би плачу²⁶. Така печаль стоїть в основі справжнього покаяння²⁷, яке здатне перемінити грішника на святого. Сльози вважалися конкретним виявом правдивого християнського жалю, який у свою чергу розглядався як наслідок щирих стосунків з Богом²⁸. Тому сльози стають виразом глибокої людської печалі. Отці застосовували до духовного життя такий самий критерій, як і в природних стосунках людини з людиною, бо як у природному порядку особа, втративши щось дуже цінне і надзвичайно важливе для неї, буде виявляти жаль і часто буде плакати за цим, так само, а навіть більше, буде сумувати і проливати рясні сльози людина, яка втратила своє життя

²³ Hausherr I. *Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 14.

²⁴ Лествичник И. Лесница, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 161.

²⁵ Вейсман А. Д. *Греческо-Русский Словарь*. Москва, 1991. С. 971.

²⁶ Hausherr I. *Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 171.

²⁷ Шпідлік Т. *Духовність християнського Сходу: монографія* / пер. з італ. М. Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 1999. С. 160.

²⁸ George A. Maloney. *Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality*. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. P. 94.

в Бозі²⁹. Тому св. Макарій Великий наголошує: «Нехай принаймні утвердиться в людині як щось природне й незмінне щирість, острах, каяття і постійна скруха серця»³⁰. «Ті, які каються, повинні гірко плакати і те, що властиве покаянню, виявляти із серця», – писав Василій Великий³¹. Традиційним прикладом скрухи та сліз для християнських авторів були Давид, який після перелюбу та вбивства покаявся, гірко плакав і знову отримав назад дар пророцтва, цар Манасія, апостол Петро, преподобна Марія Єгипетська та ін.³².

Кожен християнин, а не лише монах чи священник, зобов'язаний плакати і проливати сльози за свої гріхи: «Хто правдиво подвижається у своєму спасінні, той кожен день, коли він не оплакує своїх гріхів, вважає втраченим, хоч би і зробив якісь добрі діла в цей день»³³. Григорій Богослов, перераховуючи різні духовні плоди, які кожен покликаний принести згідно зі своїми талантами, наголошує: «Нехай кожен принесе сльози, кожен – очищення, кожен – поступ і безнастанне старання до вдосконалення»³⁴.

Сльози, які течуть із сокрушеного серця, не мають міри, а тому біжать постійно. Кров завжди випливає з рани на тілі, а рана на душі виточує сльози³⁵. Тому єдиним ліком на наші постійні гріхи і беззаконня є безперервні сльози й каяття. Для Отців, як і для псалмопівця, сльози стали звичним напитком: «Плакати для Єфрема, – писав Григорій Ниський, – було те саме, що для інших дихати повітрям: вдень і вночі сльози були на його очах»³⁶. Але чому тоді так мало людей досягнули цей дар? Св. Атанасій пояснює, чому сльози не є постійними навіть у тих, які прагнуть їх: «Нечисленні мають дар сліз, лише ті, які роздумують про небесні речі, які забули про земні речі, які не турбуються про плоть; які навіть не знають, чи існує світ, які умертвили свої земні члени, –

²⁹ Maloney George A. *Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality*. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. P. 95.

³⁰ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Євагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 99.

³¹ Василій Великий. Творения. Кн. 3. Москва: Паломник, 1993. С. 360.

³² Теодор Студит. Поучення / пер. з рос. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 1999. С. 189.

³³ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 150.

³⁴ Hausherr I. *Pentost: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader*. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 53.

³⁵ Там само. Р. 172.

³⁶ Святий Єфрем Сирійський. Подвижницькі настанови / пер. з рос. Н. Кочан, Д. Кічі. Львів : Місіонер, 2001. С. 7.

лише їм дається печаль сліз»³⁷. Св. Іван Ліствичник, ніби підсумовуючи все сказане, говорить: «Не на весільний бенкет, друзі, не на весільний бенкет ми запрошені; але той, хто покликав нас сюди, правдиво покликав до плачу за нами самими»³⁸.

1.3. Причини печалі

У наступному розділі розглянемо причини, якими Отці пояснюють виникнення печалі та духовних сліз. Вчені, досліджуючи вчення християнських подвижників, виділяють наступні спонуки до сліз: сльози над собою, своїм гріховним станом (втрачене спасіння, духовна сліпота та нечутливість до Бога, щоденні провини), сльози над іншими людьми, спричинені глибоким пережиттям братньої любові та сльози «за Богом» як відповідь на чисту любов Бога.

1.3.1. Втрата спасіння

Першою причиною сліз християнського подвижника можна вважати усвідомлення втрати спасіння. Проживаючи в раю, Адам і Єва не знали, що таке сум чи плач. Лише втративши первісне блаженство, людина розірвала благодатний стосунок з Богом, тому залишилася самотньою і розбитою. Гріх завдав душі тяжку рану і приніс їй смерть. Св. Єфрем каже: «Душа мертва через гріх. Це викликає сум, плач, сльози, журбу і гірку скорботу через беззаконня, яке навело на нас прокляття»³⁹. Гріх вніс в людську природу зміну, віддалив нас від Бога і від його блаженної любові: «Тому не усвідомлює вона (душа) переміни, яка в ній настала, а саме: що ум тепер через своє падіння покритий

³⁷ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 54.

³⁸ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 165.

³⁹ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 27.

соромом і через осліплення очей серця не бачить тої слави, яку до переступу бачив наш отець Адам»⁴⁰. Роздумуючи про це, Отці проливали сльози, бо «душа втратила первісну сміливість перед Богом, загубила надію безстрастя і знищила відзнаку чистоти, коли дозволила, щоб вкрали в неї дароване багатство, стала чужою до Божественної утіхи, відкинула Господній заповіт і погасила добрий вогонь душевних сліз»⁴¹. Тому, якщо людина, втративши щось земне, сумує і побивається за цим, то як не тужити і не плакати за найбільшим даром – нашим спасінням та життям з Богом, який ми змарнували? Лише внутрішнє навернення та гіркий плач, які стоять в основі співпраці людини з Творцем, зможуть привернути назад це багатство Божої любові, стерти гріх і повернути небесну благодать.

1.3.2. Колишні та щоденні провини

Наші колишні та щоденні гріхи можуть стати причиною втрати Божої благодаті, але, з іншого боку, вони можуть спричинити скруху та сльози у тих, які хочуть спастися. Через свої хиби і провини Отці досвідчували свою слабкість супроти зла, а тому із ще більшою ревністю взивали до Бога, щоб Він помилював їх, і, таким чином, набували ще більше благодаті. Тому тих, які прагнуть спастися, жодні гріхи не спроможні відвернути від Бога, якщо вони щиро покаються і принесуть рясні плоди сліз: «Ті, які впали, а потім плачуть над собою, є блаженніші, ніж ті, які не впали та не плачуть»⁴², – каже Іван Ліствичник. Отці з великою чуйністю ставилися до своїх дрібних провин, спричинених людською слабкістю, ще й тому, що чим більше людина наближається до Бога, тим більше вона бачить свою гріховність. «І якщо чоловік щиро побивається, то Господь заохочує каянника ще більше оплакувати

⁴⁰ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 32.

⁴¹ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 143.

⁴² Там само. С. 145.

давні свої прогрішення й приносити покаяння все своє життя»⁴³. Покаяння і визволення з неволі гріхів були частими темами проповідей Отців. Св. Іван Золотоустий повчав: «Ти згрішив? Плач, і загладиш гріх»⁴⁴, а св. Антоній додає: «Хто шукає визволення з гріхів, знайде його у сльозах і плачі, і хто захотів би зростати в чесноті, досягне цього через плач і сльози»⁴⁵.

1.3.3. Духовна сліпота

Людина за задумом Божим була створена на Його образ, тобто вона могла пізнавати Бога, приймати Його любов і відповідати на неї. Гріх знищив цей природний стосунок між Богом та людиною, людські чуття стали затьмарені, а душевні очі засліплені. Справді, це падіння заслуговує на постійний плач і сум. Але ще більшого жалю і рясних сліз варте те, що ми не розуміємо цієї зміни, яка відбулася у нас. Ми не розуміємо, що ми є мертвими, що не бачимо Господа: «Навіть і сьогодні, для кого не засіяло сонце правди – Христос, у кого не прозріли душевні очі, просвічені істинним світлом, – усі вони покриті тією ж тьмою гріха, мають у собі ті самі прагнення тілесної розкоші, підлягають тому самому покаранню, і нема в них очей, якими могли би бачити свого Отця». Наше високе покликання до синівства Божого, яке ми одержали через вочленення, смерть і воскресіння нашого Спасителя, ми ще не реалізували на собі, тому «кожна душа, яка не прийняла і не поселила Господа Бога в собі чи, краще мовити, сама не заспокоїлася в Ньому, – не має спадкоємства зі Святими в Царстві Небесному і не може ввійти до небесного граду». Св. Макарій Великий ще додає: «Якщо ж не відчув ти в собі нічого такого (що ось живеш ти справді життям вічним і душа твоя вже нині радіє в Господі), то плач, уболівай і сумуй, бо донині не придбав ти ще вічного і духовного багатства, не прийняв ще істинного життя». Ось чому св. Григорій Богослов заохочує проливати

⁴³ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 44.

⁴⁴ Св. Иоанн Златоуст. Беседы о покаянии. Москва, 1999. С. 22.

⁴⁵ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 41.

сльози: «Плач, грішнику, плач; ти не маєш полегшення, крім цього». Лише щире покаяння зі сльозами зможе звільнити наші духовні очі від покривала, яке накинув на них гріх. Тому чим більше людина усвідомлює свою неміч і гріховність, тим більше вона починає плакати. Такій людині Бог дарує зцілення від гріхів, просвічуючи при цьому її духовний зір.

1.3.4. Братня любов

Закликаючи до плачу за своє навернення і спасіння, Отці вказували також на необхідність проливати сльози і за інших людей. До цього спонукає заповідь любові ближнього. Св. Макарій Великий пише, що ті, які сподобилися стати дітьми Божими, «сумують над людським родом і, молячись за цілого Адама, проливають сльози, ридають, розпалювані духовною любов'ю до всіх людей»⁴⁶. Християнка повинна цікавити майбутня доля інших людей, зокрема, якщо ті люди самі віддаляються від Царства через гріх. Св. Василій Великий казав, що не потрібно байдуже дивитися на тих, які грішать, але вболівати і плакати за ними, бо Христос сам плакав над Єрусалимом⁴⁷. Сумувати та проливати сльози варто ще й для того, щоб самим не впасти в гріх⁴⁸. Сльозами та сумом можна випросити в Бога навернення і спасіння для грішника: «Подивися на блудника і заплач над ним, і не раз наставиш його. Тому-то й Павло не лише писав, не лише наставляв, але й гірко плакав, тим самим навчаючи і нас цього ж»⁴⁹. Удвічі більше варті сліз ті люди, які, пізнавши Христа і Його любов, добровільно відійшли від Нього: «Насправді падіння вірних спричиняли йому (Павлові) не меншу турботу, ніж гріхи ще не віруючих: неможливо було дивитися, як вони, після участі в таких таїнствах, входили в нечистоту. Тому він плакав дуже гірко і тужливіше за кожну жінку»⁵⁰.

⁴⁶ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 138.

⁴⁷ Василій Великий. Творения. Кн. 3. Москва: Паломник, 1993. С. 423.

⁴⁸ Теодор Студит. Поучення / пер. з рос. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 1999. С. 109.

⁴⁹ Св. Иоанн Златоуст. Беседы о покаянии. Москва, 1999. С. 118.

⁵⁰ Св. Иоанн Златоуст. Беседы о покаянии. Москва, 1999. С. 6.

Отже, спасіння інших, згідно із вченням Отців, повинно стати особистою справою кожного християнина. Любов до брата і щире бажання, щоб він спасся, не може не викликати в нас щирих сліз і гарячих молитов до Бога за нього.

1.3.5. Чиста любов до Бога

Любов до Бога – ось, мабуть, головна причина і джерело сліз у Святих Отців. Св. Іван Ліствичник писав, що любов Бога проходить крізь серце подвижників, як меч⁵¹, і додав: «Господь приходить до нас і дає боголюбиву печаль і прохолодну воду благочестивих сліз, коли наша душа і без нашого страждання та турботи буває схильна до сліз»⁵². Св. Теодорет казав, що прагнення Бога породжує сльози⁵³. Отці були сповнені цього прагнення, а тому тужили і плакали, промовляючи разом із псалмопівцем: «Душа моя жадає Бога, Бога живого, – коли бо прийду й побачу обличчя Боже? Сльози мої стали мені хлібом удень і вночі» (Пс. 42. 3-4). Ранні Отці-пустельники рідко говорили про свою любов до Бога, вони радше намагалися жити згідно із заповідями, які залишив сам Ісус: «Той, у кого мої заповіді, і хто їх береже, той мене любить» (Ів. 14. 21). Вони вважали себе початківцями, а щоб уникнути гордості та зарозумілості, боялися хвалитися своїми чеснотами, щоб про них не подумали вище, ніж вони є насправді. Автор життя святого Теогноса розповідає: «Я часто бачив цього благословенного чоловіка, який умивався сльозами і благав Бога за цілий світ. Він часто повчав своїх учнів, кажучи: «Якщо хтось не зруйнує пристрасті душі вогнем сліз, він ніколи не досягне любові, яка є повнотою закону»⁵⁴. Таким чином, будучи сповненими палкою любов'ю до Бога, святі завжди отримували від нього багатство солодких сліз покаяння та скрухи.

⁵¹ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва : Правило веры, 1997. С. 146.

⁵² Там само. С.167.

⁵³ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East : a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 120.

⁵⁴ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 148.

1.4. Засоби, які ведуть до сліз

Щоб Божа благодать зростила плоди скрухи і сліз, потрібна постійна співпраця людини із нею. Ця співпраця може проявлятися у різний спосіб. Нижче коротко проаналізуємо деякі головні духовні вправи, які, згідно із вченням Отців, людина повинна практикувати для досягнення духовного плачу.

1.4.1. Іспит совісті

Досліджуючи своє жалюгідне становище та гріховний стан, у якому перебуваємо, Отці приходили до висновку: те, що сталося з нами, сталося лише через нашу провину. Хто дійсно пізнав себе, пізнав також велику кількість своїх гріхів. Усвідомлення цього приводить людину до правдивого каяття і скрухи зі сльозами. Тому Отці часто радили робити іспит совісті, щоб через дослідження своєї слабкості та людської немочі людина вже не покладалася на власні сили, а зі сльозами благала Господа про помилування. Вони наголошували, що початок спасіння – це осудження себе самого. Лише ті, які не знають себе, – не сумують і не плачуть⁵⁵. Св. Макарій великий повчав: «Зверни увагу на себе самого, чи так сталося в тобі (що душа вмерла для колишнього лукавства)? І якщо ні, – треба безперестанно вболівати тобі серцем, ридати і каятись, бо ти ще мертвий для Царства»⁵⁶. Щоб досягти незмінного почуття скрухи, св. Отці радили часто робити іспит сумління. Якщо в нашій душі є якийсь гріх, то це сталося лише через нашу слабку віру та недбальство⁵⁷. «Пізнавши таким чином страх Божий, очистьмо руки наші, грішники; зробімо чистими серця наші, двоєдушні; засумуймо, сокрушімося і заплачмо за гріхи наші!»⁵⁸.

⁵⁵ Там само. Р. 60.

⁵⁶ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 50.

⁵⁷ Maloney George A. Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality. New York : A Crossroad Publishing Company, 1997. Р. 93.

⁵⁸ Исповедник М. Творения. Кн. 1. Аскетические и богословские трактаты / пер. с др.-греч., вступит. статья и комм. А. И. Сидорова. Москва : Мартис, 1993. Т. 1. С. 92.

Бог дав ласку святим побачити свої гріхи, і вони не відмовилися дивитися, не відмовилися проливати ріки сліз, щоб обмитися ними і стати чистими. Іспит совісті, роздуми про свої гріхи відводили Отців від гордості, егоїстичної любові, а вели до рясних сліз і ще більшого заглиблення в милосердя Боже, до палкої любові Всесвятої Трійці.

1.4.2. Мовчання та самотність

Щоб досягти благодатного дару скрухи і сліз, Отці-пустельники часто наголошували на необхідності тиші та мовчання. Чування, молитва, піст, любов тиші – це все створює надійне середовище, в якому може успішно розвиватися скруха⁵⁹. Через щоденний гамір і земні справи людське серце стає твердим і нечутливим. Лише тиша і самота роблять серце м'яким, ведуть людину до роздумів над своїми гріхами, напоюючи душу життєдайними джерелами сліз. Св. Арсеній радить: «Втікай, мовчи, молись завжди»⁶⁰, а св. Іван Ліствичник продовжує: «Плач дарується Богом за смирення та мовчання»⁶¹. Лише через пильнування свого язика і душевне мовчання християнин може розпізнати диявольські підступи та перемогти їх покаянням і плачем. Отці твердили, що тільки в келії монах є як риба у воді⁶².

1.4.3. Розважання про останні речі

Ця вправа була дуже поширена між монахами, мабуть, завдяки швидкому результату, який вона спричинює. Майже кожен духовний письменник наголошує на необхідності практикування цього духовного подвигу, бо він робить тверезою душу та приносить благодатні плоди скрухи та сліз. «Спробуймо

⁵⁹ Maloney George A. Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. P. 93.

⁶⁰ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 77.

⁶¹ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москв : Правило веры, 1997. С. 179.

⁶² Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 87.

придбати ці чисті та правдиві сльози, які народжуються внаслідок роздумувань про відлучення наше від тіла, – закликає св. Іван Ліствичник, – бо в них нема ні позбавлення, ні вознесення, а очищення, досконалість у любові Божій, змиття гріхів і визволення від пристрастей»⁶³. Тому думки про останні речі ніколи не покидали правдивого подвижника. Св. Теодор писав: «Тому-то чуваймо і спонукаймо наші дрімотні ліниві душі до плачу, розчулення, покаяння, до очищення, чистоти і просвітлення, щоб смерть не прийшла несподівано та не зачинила б нам двері; той, хто не має сліз, нехай примушується до плачу»⁶⁴. Отці-пустельники сприймали ці правди так серйозно і роздумували над ними так постійно, що їх очі не переставали виливати потоки сліз. Св. Іван Золотоустий пише: «Коли сльози походять зі страху Божого, вони течуть постійно»⁶⁵. Заповідь роздумування про смерть і суд Христовий стосується не лише монахів, а й усіх людей: «Ось про що і ми, ченці, і світські люди завжди мусимо роздумувати і припадати до Бога з покаянням та сльозами, щоб Він простив нам наші гріхи, перш ніж настигне кінець, і щоб звільнив нас від отих страшних майбутніх тортур»⁶⁶.

Перед нами стоїть вибір: тілесні сльози у цьому житті або ж гіркі і безнадійні сльози в майбутньому. «Заплач за гріх, щоб не заплакати за покарання; оправдайся перед суддею ще до того, як постанеш перед судилищем»⁶⁷, – пропонує св. Іван Золотоустий. Св. Максим Ісповідник, роздумуючи над словами св. Павла про те, що кожен має з'явитися перед престолом Христовим, щоб отримати згідно зі своїми вчинками, каже: «Хто не буде оплакувати невір'я наше і сліпоту душі нашої? Адже, почувши про це все, ми не каємося і не ридаємо гірко про недбальство і безтурботність нашу»⁶⁸.

⁶³ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 169.

⁶⁴ Теодор Студит. Поучення / пер. з рос. Г. Теодорович. Львів : Свічадо, 1999. С. 210.

⁶⁵ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 71.

⁶⁶ Теодор Студит. Поучення / пер. з рос. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 1999. С. 110.

⁶⁷ Св. Иоанн Златоуст. Беседы о покаянии. Москва, 1999. С. 100.

⁶⁸ Исповедник М. Творения. Кн. 1. Аскетические и богословские трактаты / пер. с др.-греч., вступит. статья и комм. А. И. Сидорова. Москва: Мартис, 1993. Т. 1. С. 85.

1.4.4. Виявлення думок духовному отцеві

Практика щоденного виявлення своїх помислів перед ігуменом чи своїм духовним отцем існувала як у ранньому монашестві, так і пізніше⁶⁹. Духовне життя дуже важке та складне, тому з ранніх часів існувала традиція старчества. Ця традиція поєднує дві духовні вправи: іспит совісті та послух. Сповідь без сліз або принаймні суху, без почуттів, вважали недосконалою⁷⁰. Сльози вважали зовнішнім виявом внутрішньої дійсності, ознакою переміни, яка стається в людині. Відповідь старця була для послушника відповіддю самого Святого Духа, і тому учень намагався старанно втілити ці слова вчителя у своєму житті. Така ревність приводила учня до скрухи й сліз. Один старець сказав: «Життя і повчання старців просвітлює душу, наповнюючи її духовними сльозами»⁷¹.

1.4.5. Читання псалмів

Наступною щоденною вправою, яка також спричиняла духовний плач, було читання псалмів. Для Отців читання псалмів було самозрозумілою нормою життя. Кожен монах зобов'язаний був знати весь Псалтир напам'ять, оскільки він повинен був відмовляти псалми протягом дня. Псалтир також був улюбленою формою молитви ще й тому, що більша частина псалмів сповнена чудовою літературною формою так званого лементу, або голосіння. Це в свою чергу разом з автором схиляло читачів до глибокої скрухи та сліз. Деякі Отці навіть наголошували на окремих псалмах, які спонукають душу проливати сльози⁷².

⁶⁹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монографія. Москва, 1998. С. 163.

⁷⁰ Hausherr I. *Pentecost: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 71.

⁷¹ Там само. Р. 74.

⁷² Hausherr I. *Pentecost: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 74.

1.5. Перепони до покаяння й сліз

Людина, яка хоче провадити своє життя у покаянні та скрусі, зустріне багато перепон на своєму шляху. У цьому підрозділі розглянемо головні з них.

1.5.1. Занедбана духовна боротьба, гріхи та пристрасті

Занедбані духовні справи, які подані вище, гріхи та пристрасті – це все стає причиною, що не дозволяє сльозам вилитися з глибини серця. Кожна пристрасть відводить нас від Бога, робить нас мертвими для нього. Душа стає твердою і вже не відчуває безмірної небесної любові, а сльози не можуть текти з джерела, яке висихає через гріх. «Душа втратила першу сміливість перед Богом, загубила надію безстрастя і знищила відзнаку чистоти, коли дозволила, щоб вкрали в неї дароване багатство, стала чужою до Божественної втіхи, відкинула Господній заповіт і погасила добрий вогонь душевних сліз»⁷³, – пише св. Іван Лествичник. Отці-пустельники перераховують вісім головних гріхів, які є перешкодою до правдивого плачу за Богом. Хоча сльози і можуть текти як наслідок деяких пристрастей, наприклад, суму, але ці сльози не будуть справжніми сльозами за Богом, а фальшивими, ще більше віддаляючи людину від Бога. Плач можна легко втратити від розмов, турботи про земні речі та життєві насолоди, а особливо від багатослів'я та сміху⁷⁴. Суховій багатослів'я висушить усі сльози скрухи⁷⁵. Тому християнин не може зупиняти свій духовний подвиг, бо «якщо замість тимчасової втіхи не здобуде ще нині в душі своїй жаданої нетлінної солодкості, то такий – сіль вивітріла, жалюгідний від усіх людей, який і земного позбувся, і Божественного не набув, не спізнав, за діянням Духа, у внутрішній своїй людині Божественних Таїн»⁷⁶.

⁷³ Лествичник І. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 143.

⁷⁴ Лествичник І. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 162.

⁷⁵ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 95.

⁷⁶ Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Євагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. С. 97.

1.5.2. Сухе інтелектуальне богословствування

Наступна серйозна перепона на шляху до духовного плачу – це сухе інтелектуальне богословствування. Для Отців пустелі богослов'я було справою ангельською, а не обмеженого людського розуму. Вони намагалися не богословствувати чи говорити про небесні речі, бо вважали себе грішними і негідними.

Отці радше старалися жити цим богослов'ям, здобувати практичне, а не теоретичне знання, яке багатьох вводило у гордість. Тому лише через загрозу єресей або через послух настоятелям вони насмілювалися говорити про Бога. «Ми не будемо звинувачені, о брати, не будемо звинувачені при відході нашої душі за те, що не творили чудес, що не богословствували, що не досягли об'явлень, – пише св. Іван Ліствичник, – але, без сумніву, дамо відповідь Богу за це, що не плакали безперервно за гріхи свої»⁷⁷.

Сухі та раціональні спекуляції на богословські теми вважалися небезпечними для скрухи, оскільки це могло призвести богослова до гордості. Розмови про віру та читання догматичних книг висушують людські сльози тому, що богослов'я зарезервоване лише для тих, які є досконалі⁷⁸. Досконаліми є ті, які досягли чистоти серця через покаєння та сльози, з'єдналися з Богом, особисто споглядаючи тайни Пресвятої Трійці. Ось чому Ліствичник стверджує: «Тим, які плачуть, непристойно богословствувати, бо цим знищуються сльози»⁷⁹.

⁷⁷ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 177.

⁷⁸ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East : a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 109.

⁷⁹ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 167.

1.6. Плоди духовних сліз

Сльози, які течуть з очей подвижника, приносять у його душу і навіть тіло великі зміни. Святі Отці, досвідчивши це на власному досвіді, багато говорять про переміни, які стаються через сльози. В цьому розділі розглянемо наслідки духовного плачу.

1.6.1. Очищення

Сльози, які походять від Бога, очищують душу, нищать гріх та просвітлюють духовні очі, стверджують святі подвижники. Людина, котра кається з усього серця, цим самим дозволяє Святому Духові увійти в неї, а Він робить її чистою. «Як вогонь пожирає соломку, так і чисті сльози знищують усілякі зовнішні та внутрішні скверни»⁸⁰, – стверджував Іван Ліствичник. Отці, говорячи про наслідки духовного плачу, порівнюють сльози з водою, яка гасить вогонь: «Як вода, яка ллється на вогонь, поступово цілком гасить його, так і сльоза правдивого плачу гасить усіляке полум'я роздратування й гніву»⁸¹. Сльози стирають гріхи, але прощення не висушує джерела сліз⁸², казали Отці. Св. Іван Золотоустий так говорив про силу сліз: «Ти можеш сам від себе вилити потік хрещення, і ти будеш очищений. Усі хвилі неосяжного океану не обмиють тебе так, як ці струмки, які серце посиляє очам»⁸³. Завдяки цим малим, але благодатним струмкам сліз людина стає чистою, світлою і готовою прийняти Святого Духа.

⁸⁰ Там само. С. 169.

⁸¹ Там само. С. 182.

⁸² Hausherr I. *Pentecost: the teaching of reconciliation in the Christian East : a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 130.

⁸³ Hausherr I. *Pentecost: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 131.

1.6.2. Спрага за утисками та безчестями

Ще один незвичайний результат, який відбувається з тими, які очистились сльозами, – це спрага за гнобленнями та наругами. Ліствичник, перераховуючи чесноти досконалих у блаженному плачі, подає наступні: «смирення, спрага за безчестями, добровільне бажання несправедливих утисків, неосудження тих, які грішать, милосердя, більше за силу»⁸⁴. Отці завжди стримувалися від засудження інших: «Вони навіть не знали, чи існує гнів у людей, тому що плач повністю погасив у них всіляку гнівливість»⁸⁵. Завдяки глибокому смиренню і багатству сліз вони вважали себе найбільшими грішниками на землі, бо якщо душа є покірною і неторкнутою гріхом, тоді все, добро чи зло, у ній чи в інших наводить її на скруху. Таким чином людина повністю перемагає пристрасті та, очистившись життєдайним плачем, отримує свободу синів Божих.

1.6.3. Блаженство

Слова Ісуса Христа, які обіцяють блаженство тим, хто плаче, сповнюються не лише на небі, а й вже тут, на землі, стверджують Святі Отці. Перебуваючи серед людей, вони відчули цей блаженний передсмак. Мир і радість є невіддільними супутниками тих, які плачуть за гріхи. Їм Бог у чудовий спосіб об'явив Себе не через сухе концептуальне знання, через безпосереднє, досвідне знання, яке наповнює душу Божественним світлом⁸⁶. Св. Іван Ліствичник багато говорить про цей плід сліз: «Роздумуючи про властивість скрухи, дивуюся з того, яким чином плач і так звана печаль вміщують у собі радість і потіху, як мед міститься в соті. Чого ми з цього навчаємося? Того, що така скруха є даром Божим. Нема тоді в душі безсолодкій солодкості, тому що Бог потішає сокрушених серцем таїнственным чином»⁸⁷.

⁸⁴ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 161.

⁸⁵ Там само. С. 136.

⁸⁶ Maloney George A. Gold, Frankincense and Myrrh: An Introduction to Eastern Christian Spirituality. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. P. 97.

⁸⁷ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 173.

Ісаак Сирійський стверджує, що гіркі сльози є засобом для досягнення споглядання Божественного світла. Коли людина бачить Бога, то її сльози стають солодкими, вона вже не проливає гірких сліз, оскільки її потішив Бог. Але тоді солодкі сльози проливаються безперервно, бо стають невід'ємною частиною містичного життя людини⁸⁸.

Ця світла радість пізнання Бога є в основі християнського досвіду духовних сліз: «У безодні плачу міститься потіха; і чистота серця отримує просвітлення»⁸⁹. Але навіть досвідчивши таке багатство Божої любові, людина не перестає вважати себе грішною, вона буде так думати навіть із ще більшою впевненістю. Вона із ще більшою завзятістю буде каятися і проливати сльози, бо знає, що є не гідною цього дару. Вона бачить різницю між тим, що їй дароване, і тим, на що заслуговує. І тоді людина зодягнеться «у постійний плач за Богом і не перестане кожний день (духовно) святкувати»⁹⁰. Правда є та, що з самого початку скруха, якщо вона виправдана, повинна вміщати в собі зародок «незрівнянної солодкості», яка пізніше розцвіте в «дар сліз»⁹¹. Для Отців не було більшої радості, ніж та, яку приносять зворушення і сльози⁹². Бог дає відчуті Свою любов такій людині, яка всім серцем прагне Його, і перемінює її гіркі сльози покаяння на завжди текучі та неймовірно солодкі сльози Богопізнання.

1.7. Вчення про «друге хрещення» і його зв'язок із даром сліз

У цьому розділі розглянемо поняття т. зв. «другого хрещення» і його зв'язок з духовним плачем. Дослідимо питання, чому хрещення сльозами святі Отці прирівнювали до таїнства Хрещення.

⁸⁸ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 350.

⁸⁹ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 177.

⁹⁰ Там само. С. 171.

⁹¹ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 163.

⁹² Християнське життя за Добротолюб'єм. Вибрані фрагменти з писань святих Отців та Учителів Церкви / пер. з рос. М. Лемик. Львів: Свічадо, 2003. С. 133.

На перший погляд, вчення про друге хрещення є певним нововведенням деяких письменників і не може узгоджуватися з наукою Церкви. Але так видається лише на перший погляд. Це вчення притаманне багатьом християнським письменникам і богословам, зокрема: Ісаакові Сирійському, Григорієві Богослову, Іванові Золотоустому, Іванові Ліствичнику. Отці, говорячи про друге хрещення, ніколи не заперечували таїнство Хрещення. Вони визнавали дійсність та необхідність останнього. Кожен християнин у святому таїнстві Хрещення очистився від прадавнього гріха і став сином Божим. Але через гріхи ми осквернили це таїнство, тому маємо потребу в хрещенні Христовому, отриманому не раз, але знову і знову відновленому через наше глибоке навернення. Покаяння і зворушення є відновою Хрещення, як кажуть Святі Отці⁹³. Завдяки глибокому наверненню і сльозам людина омивається святим хрещенням, знову отримує благодать Святого Духа. Божественні сльози є хрещенням, бо вони походять від Святого Духа, Який Сам приходить в серце того, хто гаряче прагне помилування Божого, і освячує його. Цього навчають як Григорій з Назіанзу, так і Іван Золотоустий⁹⁴. Ісаак з Ніневії зайшов так далеко, що поставив хрещення сльозами вище за таїнство Хрещення. На його думку, таїнство подає передсмак, а скруха дає нам харизму⁹⁵. Св. Іван Ліствичник також підтримує цю ідею: «Джерело сліз після хрещення – більше хрещення, хоча ці слова і видаються занадто сміливими. Хрещення очищує нас від колишнього зла, а сльози очищають гріхи, які були вчиненні й після хрещення. Приймавши хрещення в дитинстві, ми всі осквернили його, а сльозами знову очищуємо його. І якби чоловіколюбство Боже не дарувало їх нам, то насправді рідко і навряд чи хтось міг би спастися»⁹⁶.

Отже, як бачимо, вчення про хрещення сльозами і Святим Духом не є чужим для духовності Отців. Мабуть, навпаки, воно є плодом правдивого християнського подвижництва, яке вони самі пережили і досвідчили. Святі

⁹³ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 129.

⁹⁴ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 127.

⁹⁵ Там само. Р. 131.

⁹⁶ Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. С. 129.

вказували на необхідність таїнства Хрещення, але вони також підкреслювали вагу особистих зусиль, праці і духовних сліз подвижника. Це для них було відновленням Хрещення, хрещенням Святим Духом, через яке отримували свободу синів Божих.

РОЗДІЛ 2

ВЧЕННЯ СИМЕОНА НОВОГО БОГОСЛОВА ПРО БЛАГОДАТНИЙ ДАР СЛІЗ

Набагато пізніше інший дух з'явиться в містицизмі – Симеон Новий Богослов, вчення якого про сльози дійсно заслуговує на окреме вивчення.

Irénée Hausherr⁹⁷.

Для визначення хронології життя Симеона Нового Богослова будемо застосовувати версію, висунуту Irénée Hausherr. Хоча вона й містить деякі неточності, однак є загальноприйнятою в науковому світі. Згідно з нею Симеон Новий Богослов народився в 949 році в містечку Галаті в Пафлагонії (Мала Азія). Його хресне ім'я було, мабуть, Георгій, але він пізніше прийняв нове згідно з монастирською традицією⁹⁸. Батьки Симеона, Василій і Феофанія, були заможними членами впливової провінційної аристократії. Коли хлопцеві було одинадцять років, батько привіз його в Константинополь до рідних, щоб хлопець міг вчитися в столичних школах і згодом вступити на царську службу. Дядько Симеона, Василій, який мав вплив при імператорському дворі, хотів представити свого племінника імператору, однак юнак відмовився від цієї честі⁹⁹. Пізніше Симеон зайняв посаду при дворі та став членом синкліту (державної ради). «Але преподобного Симеона, – пише Микита Стифат, – мало цікавило те, що він став одним із царського синкліту. Він прагнув іншого, і до іншого лежало його серце»¹⁰⁰. Він почувався самотнім і нещасливим. Лише зустріч із Симеоном Благоговійним, який згодом став його духовним отцем, змінила життя юнака. Симеон почав часто відвідувати Благоговійного,

⁹⁷ Hausherr I. *Pentecost: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph* / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 51.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 16.

¹⁰⁰ Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 3.

користуючись його порадами та аскетичними книгами. Згодом у своїх творах він буде згадувати, що завдяки своєму духовному отцеві народився до справжнього життя у Бозі. Симеон Старший не мав єрейських свячень, був звичайним монахом у студійському монастирі. Він прийняв Симеона Молодшого як власну дитину, щиро вболівав за нього, молився зі сльозами, а той відповідав глибоким послухом, палкою любов'ю, а також шанував його як святого¹⁰¹. З того часу Симеон Новий Богослов, живучи у світі, віддався читанню духовної літератури та молитві, яка часто супроводжувалася сльозами. У 970 році під час однієї такої молитви преподобний отримав перше містичне бачення світла. Протягом усієї ночі він увесь був сповнений скрухи, а сльози самі текли з його очей. Про це він оповідає в 54-му Слові¹⁰². Микита Стифат, описуючи цей період життя преподобного, каже: «Так розігрівав він у собі дух життя у Бозі, і горіння його утримувало його постійно в стані скрушного зворушення, яке не допускало нечутливості. Якщо траплялось, що підходило охолодження, він поспішав на цвинтар, плакав і ридав, б'ючи себе в груди, і не вставав з місця, доки не поверталася звична зворушена скруха... Плач став їжею для нього»¹⁰³.

Все це лише підсилило бажання Симеона залишити мирський світ, але старець не задовольнив одразу порив юнака. Лише через шість років Симеон Благоговійний запропонував своєму духовному учневі прийняти монаший послух. Це сталося близько 977 року після поїздки на батьківщину. Він вступив у студійський монастир в Константинополі, де перебував і його духовний отець. Петро, ігумен монастиря, передав молодого послушника Симеонові Благоговійному, з яким протягом року він жив у одній келії. Симеон Новий Богослов з великою старанністю виконував усі настанови Благоговійного, сповнив своє життя молитвою і строгими аскетичними вправами. Преподобний Симеон щиро любив свого старця, шанував його як мудрого отця та ні в чому не

¹⁰¹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 21.

¹⁰² Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны. / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 25.

¹⁰³ Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 6.

відступав від його волі¹⁰⁴. Проте закид надмірного прив'язання до свого духовного вчителя став причиною вигнання Симеона Молодшого з монастиря. Симеон Благоговійний тоді передав свого учня в монастир св. Маманта, де ігумен Антоній згодом постриг його в монахи.

У новому монастирі Симеон не залишив свій строгий духовний подвиг. Він полюбив самотність, молитву, плач за Богом і піст; також практикував щоденне причастя, яке завжди супроводжувалося щирими сльозами. Цей звичай кожного дня причащатися зі сльозами Симеон зберіг до кінця свого життя¹⁰⁵. В перші роки після постригу він також мав неодноразові бачення несотвореного світла. Про деякі з них він згадує у своїх творах.

Після смерті ігумена Антонія в 980 році монахи вибрали на його місце Симеона, хоча він і прожив у монастирі лише декілька років. Патріарх Миколай II Хрисоверг рукоположив його у священничий сан. Микита пише: «Не без страху і сліз прийняв він ці нібито почесні, насправді ж важкі тягарі»¹⁰⁶. Протягом усього життя Симеон вважав себе недостойним такого високого сану і часто плакав через це. Ставши ігуменом, Симеон Новий Богослов з усією завзятістю взявся за різнобічну віднову монастиря. Він почав реставраційні роботи і проявив себе добрим адміністратором. Відновивши церкву і будівлю монастиря, преподобний взявся за обнову духовного життя монахів. Ранні роки свого ігуменства він провів, розробляючи програму реформ, проповідуючи і пишучи багато гімнів¹⁰⁷. Всього себе він присвятив службі братам і щиро плакав над спасінням кожного. Микита Стифат згадує, що самому Симеону Бог примножив дар скрухи й сліз, які були для нього їжею і питтям¹⁰⁸. Своїми палкими проповідями і життям преподобний закликав до свідомого містичного

¹⁰⁴ Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 7.

¹⁰⁵ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 28.

¹⁰⁶ Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 11.

¹⁰⁷ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 15.

¹⁰⁸ Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 13.

єднання з Христом, яке доступне кожному, хто дійсно прагне цього. Ревна проповідь Симеона не залишилася без плодів. З'явилося багато охочих послухати цього проповідника, немало їх залишилося в монастирі. Серед них був колишній єпископ з Італії на ім'я Єрофей¹⁰⁹.

Незважаючи на великий успіх проповіді Симеона Нового Богослова серед людей, з'явилися також такі, які не були задоволені радикальними поглядами святого. Багато ворогів постало і серед менш завзятих членів монашої спільноти¹¹⁰. Десь між 995 і 998 роками близько тридцяти монахів відкрито виступили проти ігумена. Справа дійшла до патріарха Сісінія, який виправдав Симеона. Лише заступництво ігумена врятувало непокірних від заслання.

У 1005 році, після двадцяти п'яти років ігуменства, Симеон Новий Богослов вирішив передати цей уряд своєму учневі Арсенію. Під проводом Симеона духовний стан монастирського братства досягнув високого рівня, і загальна згода зайняла місце попередніх сварок¹¹¹. Сам преподобний мав палке бажання піти в затворництво, проводячи залишок днів у мовчанні та постійній молитві. Однак конфлікт, який розгорівся навколо нього, перешкодив цьому. Причиною конфлікту стало, згідно з Микитою Стифатом, честолюбство митрополита Нікомедійського Степана. Будучи високоосвіченою людиною він, займав посаду синкела при патріархові. Стифат згадує, що митрополит заздрив Симеонові, оскільки останній здобув велику славу в Константинополі¹¹². Ще в 1003 році, будучи ігуменом, преподобний мав непорозуміння з ним на доктринальному рівні¹¹³. У відповідь на закиди Степана Симеон написав лист, у якому звинуватив тих, хто насмілюється богословствувати, не маючи Святого Духа. Можна уявити, яке обурення викликало це послання в честолюбного

¹⁰⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 40.

¹¹⁰ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 15.

¹¹¹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 49.

¹¹² Никита Стифат. Жизнь преподобнаго Симеона Новаго Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 16.

¹¹³ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 17.

митрополита¹¹⁴. Через це тертя між ними ще посилювалося. Іншим закидом митрополита Симеону було урочисте вшанування пам'яті Симеона Благоговійного. Після смерті свого духовного отця преподобний влаштував у монастирі величне богослужіння в його пам'ять, хоча офіційної канонізації ще не відбулося. Намалювали також ікону Благоговійного, були створені похвальні канони і пісні. Симеона викликали до патріарха, який, розсудивши цю справу, наказав вшановувати пам'ять Симеона Благоговійного з більшою стриманістю. Але на цьому напади на Симеона Нового Богослова не припинилися. Степан якимось чином дістав одну з ікон Благоговійного і подав скаргу на Симеона патріархові та єпископам. Оскільки ця справа вже довго тягнулася, у 1009 році було скликано місцевий синод. Крім обрядових закидів, Новому Богослову дорікали за радикальність висловлювань щодо свідомого пізнання Бога, хрещення сльозами і Духом та ін. Коренем непорозумінь насправді були не догматичні розбіжності, а герменевтичні, справи богословських висловлювань і термінів. Це видно з того, що синод засудив Симеона на основі його культу Симеона Благоговійного, а не за більш серйозні звинувачення в єресі¹¹⁵.

Симеон змушений був покинути Константинополь. Його супроводили декілька учнів. Вони оселились біля Хрисополя в молитовному будинку св. Марини, де заснували невеликий монастир. Незабаром його друзі домоглися від патріарха Сергія II і синоду повної реабілітації Симеона. Йому запропонували повернутися в попередню обитель і навіть зайняти єпископську катедру¹¹⁶. Однак преподобний відмовився. Останні тринадцять років свого життя Симеон Новий Богослов провів серед вірних друзів у монастирі св. Марини. Після встановлення нових порядків він відійшов від усіх справ, почав ще ревніше займатися аскезою¹¹⁷ та приймати всіх охочих, які часто приїжджали до нього звідусіль. Симеон отримав щедрі духовні дари, в тому числі дар

¹¹⁴ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 36.

¹¹⁵ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 22.

¹¹⁶ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 36.

¹¹⁷ Никита Стифат. Жизнь преподобнаго Симеона Новаго Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. С. 19.

пророцтва і зцілення. Як завжди, він кожного дня служив Літургію та зі сльозами причащався. Помер Симеон Новий Богослов 12 березня 1022 року після того, як запричащався і промовив: «В руки Твої, Господи, передаю дух мій!»¹¹⁸.

Його моці були урочисто і з великою пошаною перенесені в Константинополь у 1052 році. Авторитет Симеона як святого і великого містика стрімко зростав. Тому через сто років його культ, який спочатку розвивався лише у Візантії, був загально встановлений у всій Східній Церкві Візантійського обряду¹¹⁹.

Духовний плач, як ми побачили з вищеподаного дослідження, є одним із головних лейтмотивів вчення Святих Отців. Симеон Новий Богослов у своїх творах так само звертає увагу на важливість сліз скрухи. Святе Письмо, Отці та Симеон Благоговійний залишаються головними джерелами його вчення, проте преподобний не обмежується лише сліпим їх застосуванням чи цитуванням: ними він підтверджує свій досвід і бачить в текстах авторитет другорядної важливості для власного пережитого моменту Божественного об'явлення. Те, чого навчав преп. Симеон, походило найперше із власного досвіду, звідси він черпав такі впевненість і переконання. Століття тому Holl чітко сформулював теорію, що Симеон має «богослов'я сліз». Автор стверджує, що плач за гріхи займає центральне місце в думці та досвіді Симеона, підтвердження цього можна легко знайти скрізь у самих творах¹²⁰. Тому в цій частині нашої роботи детальніше розглянемо вчення преп. Симеона про духовний плач і сльози як благодатний дар. Симеон Новий Богослов скрізь у своїх творах порушує дві традиційні теми для містиків-богословів Християнського Сходу¹²¹. Преподобний говорить про труди і аскетичні старання, які кожен подвижник повинен принести для співпраці у своєму спасінні з Богом. Це перший

¹¹⁸ Там само. С. 20.

¹¹⁹ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 24.

¹²⁰ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. *Studia Patristica* XXXV. Leuven, 2001. P. 115.

¹²¹ Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу: монографія / пер. з італ. М. Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 1999. С. 71.

необхідний щабель у духовному зростанні, який є кінцевою метою усякої аскези, характеризується спогляданням Бога. Ці теми в богословській системі Симеона нерозривно пов'язані між собою, оскільки перша веде до другої, а остання не може існувати без першої. Ця частина магістерської роботи складається з шести підрозділів. Спочатку розглянемо вчення святого Симеона про покаєння, а також про сльози як зовнішній вияв покаєння. В інших підрозділах дослідимо причини, засоби і перепони до духовного плачу. Наступна важлива тема вчення Симеона Нового Богослова – про наслідки сліз за Богом – буде розглянута в п'ятому підрозділі. Останній підрозділ висвітлить науку Симеона про друге хрещення, тобто хрещення сльозами і Духом.

2.1. Покаєння і печаль, а також сльози як зовнішній вияв внутрішньої дійсності згідно із вченням преп. Симеона

Перше й основне, що потрібно для християнина, згідно із Симеоном, – це плекати покаєння, сльози і чистоту серця¹²². Він вірив, що завдяки свідомості, яка спричинює сльози, кожен може навернутися до Бога. Таке почуття обожествлення через постійний покаєнний сум є більш ніж головна ідея в його творах, це ключ до його богослов'я, закорінений у його життєвому досвіді¹²³. Покаєння для нього стоїть на початку шляху спасіння кожної людини, яка вирішила провадити чисте і християнське життя. Сокрушене серце і сльози, згідно із Симеоном, – ось правдивий наріжний камінь нашого спасіння: «Без плачу і сліз ніхто нехай не обманює вас порожніми словами, і не будемо обманювати самих себе – нема в нас ні покаєння, ні справжнього розкаяння, ні страху Божого в серцях наших, ми ще не осудили самих себе, і душа наша не прийшла до почуття майбутнього Суду і вічних мук»¹²⁴.

¹²² Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by O. Golitsyn. Kalamazoo: St. Vladimir's Seminary Press, 1996. T. 1-3. P. 11.

¹²³ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. *Studia Patristica* XXXV. Leuven, 2001. P. 114.

¹²⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 23.

Після хрещення через гріх ми відпали від Бога, наше серце вже не може сприймати світла Божого. Стан відкритості до Бога можна досягнути лише через віру, страх і покаяння, стверджує Симеон, покаяння, в якому каятник збагачується водою сліз¹²⁵. Народження християнина у святість, як і народження дитини, супроводжується сльозами. Тому правдиве покаяння ніколи не розходиться зі сльозами, які є його зовнішнім виявом. Усе людське єство бере участь у покаянні, печалі та скрусі, а не лише душа¹²⁶. Важливість сліз, як необхідного елемента покаяння, підкреслюється Симеоном неодноразово¹²⁷. Говорячи про печаль за Богом, преподобний називає постійний плач і ридання основними її ознаками¹²⁸. Сльози мають властивість зробити людське серце покірливим, а душу – відкритою до Божої любові. Симеон продовжує: «Бо якщо б вона придбала це і перебувала в таких почуттях, відразу би пролила сльози, бо без них наше жорстоке серце ніколи не могло би стати м'яким, ані душа наша – придбати духовне смирення, і ми не змогли б стати смиренними. А хто не став таким, той не може з'єднатися зі Святим Духом; хто ж не з'єднався з Ним завдяки очищенню, не може споглядати і пізнавати Бога, і недостойний навчатися таїнственным чеснотам смирення»¹²⁹.

Тому людина перш за все повинна зробити себе здатною прийняти хрещення сльозами, щоб досвідчити правдиве покаяння, як зміну власного способу мислення¹³⁰.

Покаяння і плач за Богом не є лише якоюсь особливою монашою вправою, говорить Симеон, покликаючись на тлумачення Іваном Золотоустим 50-го Псалма: «І той, хто має жінку і дітей, слуг і велике господарство, хто багатий і зайнятий світськими справами, може «плакати кожен день і молитися,

¹²⁵ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. *Studia Patristica* XXXV. Leuven, 2001. P. 116.

¹²⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 176.

¹²⁷ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 76.

¹²⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 57.

¹²⁹ Там само. С. 23.

¹³⁰ Anestis G. Keselopoulos. Man and the environment: the studies of St. Simeon the New Theologian / translated from the English by E. Theokritova. Crestwood: St. Vladimir's Theological Seminary Press, 2001. P. 108.

і каятися, і навіть досягнути досконалості в чесноті»¹³¹. Це завдання кожного християнина, і будь-хто може успішно виконувати це, якщо лише захоче. «Кожний повинен слідкувати за собою і думати про те, щоб не покладатися на одну надію без плачу за Богом і духовного смирення або на смирення і сльози без духовної надії і духовної радості, яка їх супроводжує»¹³². У зв'язку з цим слід зауважити, що, згідно із вченням преп. Симеона, здатність проливати сльози залежить не від властивостей нашої природи, але не від нашої доброї волі. Це є дар Божий, який дається всім, хто діями спрямовує свою волю до цього¹³³. «І тоді людина, раптово поглянувши і зрозумівши природу того, що існує, ніби ніколи не бачила його, дивується і без зусиль мимоволі проливає сльози, через які очищується і хрещається другим хрещенням»¹³⁴. Отже, якщо ми не можемо плакати, то це лише наша провина. Ця думка чітко розкривається у 75-му Слові: «Отже, чому стається так, що один не швидко і не легко приходить у скруху, а інший – швидко і легко? Слухай! – Той, котрий не легко і не швидко приходить у скруху, буває таким від злого бажання свого, від лукавих помислів своїх і недобрих діл; той, котрий швидко і легко приходить у скруху, буває таким від доброго бажання свого, від добрих помислів і діл благих»¹³⁵. Сльози є даром від Бога для кожного, хто невідступно прямує дорогою досконалості у християнському житті: «Щось приноситься нами, а щось нам дається згори від Бога. Бо чим більше ми очищуємося через наші труди і священні зусилля, тим більше світимося світлом зворушення, і чим більше сяємо світлом, тим більше очищуємося сльозами, приносимо своє і натомість отримуємо згори те, що дарується»¹³⁶.

¹³¹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 341.

¹³² Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 9.

¹³³ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 133.

¹³⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 240.

¹³⁵ Там само. С. 257.

¹³⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 39.

Для Симеона Нового Богослова плач і скруха є не лише показниками правдивості покаяння, а й критеріями присутності Святого Духа, глибини знання і усвідомлення цієї присутності. Це є дійсна свідомість, яка є доказом того, що особа є християнином, бо без цього віра залишається лише інтелектуальною вправою, станом розуму, але не серця¹³⁷. «Наскільки Бог хоче бути пізнаним нами, настільки і відкривається, і наскільки відкривається, настільки достойні можуть бачити і пізнавати. Але дослідити або бачити це ніхто не може, якщо спочатку не з'єднається зі Святим Духом, набувши працею і потом смирення, чисте, просте і сокрушене серце»¹³⁸. Як бачимо, сльози є виявом присутності Святого Духа, а тому більшість слів із словника Симеона про плач екстатичні та радісні¹³⁹. Він звертає увагу на світлість, безболісність і солодкість сліз, які проливаються тоді, коли каяльник одержує благодать: «Коли ти через багато праці і поту став вищим за низьке тіло і відкинув його потреби, носячи його як легке і духовне, яке не відчуває ні втоми, ні голоду, ні спраги, тоді ти ясніше, ніж у дзеркалі, бачиш Того, Хто перевершує ум; відкритими очима, зі сльозами, бачиш Того, Кого не бачив ніхто ніколи, і душа твоя уражена любов'ю до Нього, і ти співаєш пісню плачу, змішану зі сльозами, тоді згадай мене і помолись за мене, смиренного, як той, що досягнув з'єднання з Богом і великої сміливості до Нього»¹⁴⁰.

Печаль і плач за Богом для християнина не є лише якимись одноразовими вправами, вони повинні стати для нього, згідно з преп. Симеоном, постійними вірними супутниками: «Наглядай за діями, які стаються в тобі від смирення і плачу, вивчай їх і досліджуй, яку користь вони приносять тобі щогодини»¹⁴¹. Він також говорить про «безперервне» покаяння і скруху, про покаяння, яке звершується «завжди», про плач «у всі дні та ночі», про покаяння «завжди і

¹³⁷ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. Studia Patristica XXXV. Leuven, 2001. P. 118.

¹³⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 22.

¹³⁹ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. Studia Patristica XXXV. Leuven, 2001. P. 118.

¹⁴⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 101.

¹⁴¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 13.

безперервно». Недостатньо покаятися один раз, говорить Симеон: потрібно плакати «кожен день і безперервно аж до смерті». Постійно плакати так само необхідно для спасіння, як і бути членом Церкви, хреститись і причащатись¹⁴². Покаяння повинно бути постійним станом, щоб не впасти знову. «Ось чому добре каятися кожний день, як говорить заповідь, адже слова «покайтеся, бо наблизилося Царство Боже» показують, що наша праця не має закінчення»¹⁴³. Через постійні сльози отримуємо постійну благодать з неба: «Мучиться пихатий, бачачи, як покірний проливає сльози і отримує особливу користь, умилюючи за їхнім посередництвом Бога і мимоволі спонукаючи людей на похвалу»¹⁴⁴. Св. Симеон у своїх творах обороняє можливість плакати постійно так само, як і каятися кожен день. У 47-му Слові він описує користь, яку отримуємо від безперервного плачу: «Але блаженний і ще раз блаженний той, хто тепер вважає себе нижчим від усякого творіння, упокорюється і приходить у скруху, плаче і ридає дні і ночі перед Богом, бо він стане в блискучих ризах по Його правиці»¹⁴⁵.

Отже, бачимо, яке важливе місце займають сльози каяття і скрухи в науці Симеона Нового Богослова. Вони вважаються критерієм правдивості стосунків людини з Богом. Без плачу та ридання за гріхи християнський подвиг можна поставити під сумнів, каже преподобний. Тому, щоб краще зрозуміти думку Симеона, пропонуємо в наступних розділах детальніше розглянути причини, засоби та наслідки духовного плачу.

¹⁴² Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 341.

¹⁴³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 46.

¹⁴⁴ Там само. С. 23.

¹⁴⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 433.

2.2. Причини печалі та сліз

Досліджуючи твори Симеона Нового Богослова, можна виділити наступні причини блаженного суму і сліз: втрачене спасіння, духовна сліпота, щоденні провини, братня любов, чиста любов Бога. Нижче розглянемо кожну причину плачу за Богом.

2.2.1. Втрачене спасіння

Грецький дослідник А. Keselopoulos у своїй книжці «Man and the Environment» («Людина і середовище») досліджує вчення Нового Богослова про стосунок людини і світу до і після гріхопадіння. Він зауважує, що гріх порушив не лише первісний зв'язок між Богом і людиною, а й відносини між людиною і світом¹⁴⁶. Саме створіння стогне, очікуючи визволення людини. Адам і Єва були вигнані з раю через брак покаєння, стверджує св. Симеон, пізніше, сидячи поза раєм і згадуючи про благодать, яку втратили, калялись і проливали гіркі сльози, оплакуючи попереднє жорстокосердя¹⁴⁷. Людській природі властиво грішити після того, як Адам переступив заповідь Божу. Природа наша стала немічна і не може не грішити¹⁴⁸, каже преп. Симеон. «Той, хто перебуває в такому стані, ще не пізнав, що він створений як той, що «споглядає видиме творіння і посвячений у те, що досягається умом», але, будучи в честі, він був принижений до стану нерозумних і в'ючних тварин і став подібний до них; а, ставши подібним до них, залишається таким доти, доки не навернеться, не буде покликаний і відновлений до початкової гідності за даром провидіння Владики і Господа нашого Ісуса Христа, Сина Божого»¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Anestis G. Keselopoulos. Man and the environment: the studies of St. Simeon the New Theologian / translated from the English by E. Theokritova. Crestwood: St. Vladimir's Theological Seminary Press, 2001. P. 71.

¹⁴⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 149.

¹⁴⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301.

¹⁴⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 6.

Кожний християнин у своєму житті ніби повторює історію гріхопадіння Адама і Єви. Через хрещення і святі тайни ми були введені у виноградник Христовий і отримали ще більші дари, ніж наші прабабки, – самого Господа Ісуса Христа. Але оскільки ми не пізнали Його і згрішили проти Нього, стали вбогими на благодать і справедливо осуджені. Це викликає у нас рясні та гіркі сльози втрати. Симеон влучно висвітлює це в 40-му Слові: «Як Христос не вчинив гріха, так і тому, який зодягається в Христа, як можна грішити? Хто ж грішить, той певно не зодягнений в Христа. Нехай, отже, подвизається такий християнин, щоб знову зодягнутись у Христа, і нехай просить день і ніч з вірою, постом і сльозами, щоб сподобитися знову одягнути на себе одягу виправдання Христового»¹⁵⁰.

У повсякденному житті ми часто сумуємо, коли втратимо щось важливе для нас, журимося і плачемо. Так Симеон закликає кожного з нас ще більше сумувати і плакати за нашим спасінням, яке ми самі втратили: «Нехай покається і зариде за собою, що перебуває в такому жалюгідному становищі, і поспішить покаєнням і сповіданням повернути втрачене, і отримати вічні добра в Христі Ісусі»¹⁵¹. Такий святий сум і гірке ридання приносять полегшення нашим терпінням і повертають колишню благодать.

Християнин, який навіть і досягнув блаженного споглядання Бога, не може безперервно пізнавати Його, хоча б і дуже прагнув, оскільки ще носить у тілі наслідки гріха. Він, хоча й сповнений палкого бажання постійно споглядати Бога, «але як той, хто має тіло і є підвладний тлінню, тому він відривається і відтягується, і повертається до земного. І від цього він має такий сум, який, я думаю, має душа грішника, коли розлучається з тілом»¹⁵². І це для вірних стає справжнім джерелом ридання і плачу, немовби наречений розлучався зі своєю коханою нареченою.

¹⁵⁰ Там само. С. 301, 329.

¹⁵¹ Там само. С. 301.

¹⁵² Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 60.

2.2.2. Духовна сліпота та убогість на благодать

Наступною причиною плачу за Богом є духовна сліпота та черствість до благодаті. Наслідуючи святих Отців, преп. Симеон говорить про духовну смерть, яку спричинив людині гріх. Цей неприродний стан викликає в людині печаль і сльози каяття.

Симеон Новий Богослов згадує про два способи споглядання і мислення, а саме: тілесний і духовний¹⁵³. До гріхопадіння людина мала духовний зір, яким могла пізнавати Бога, споглядати Його красу. Після вчиненого гріха наше духовне око втратило здатність чисто і вільно бачити свого Творця. Симеон у наступній цитаті пояснює відмінність між двома видами пізнання: «Для тих, які дивляться по-тілесному, Бога ніде немає, бо Він невидимий, а для тих, які думають по-духовному, Він є скрізь, бо Він присутній всюди»¹⁵⁴. Через наше падіння ми отримали тілесне, плотське думання, а наші відчуття спрямовують нас до земного. Таке горе Симеон оплакує в 54-му Слові: «Яке нещастя! Народжені ми від Бога у святому Хрещенні, стали безсмертними, сподобилися зватися небесним ім'ям і бути спадкоємцями Бога, співспадкоємцями Христа та громадянами небесними, – і ще не відчули почуттям, і не досвідчили таких благ»¹⁵⁵.

Людина після падіння стала духовно сліпою, втратила свідоме пізнання і споглядання Господа. Така зміна завдає людині великого болю і страждання: «І той, хто має духовний зір, дивлячись розумними очима, якщо бачив істинне і незаходиме Світло, потім через свою недбалість повернеться до попередньої сліпоти і залишиться без Світла, гостро відчуває його брак, але не знає, чому так сталося»¹⁵⁶.

¹⁵³ У цій думці Симеон йде за повчаннями апостола Павла, який також навчав про два способи існування людини: тілесний (земний) та духовний (небесний). Див.: 1Кор. 15. 35-49.

¹⁵⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 1.

¹⁵⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 11.

¹⁵⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 41.

Якщо людина свідомо не відчуває, що прийняла Господа і вже тут, на землі, не просвітлюється Божественним світлом, то це доказ того, що її розумні очі ще не прозріли, вона залишається лише плоттю і кров'ю¹⁵⁷. «Хто в своїй розумній і умственній людині відчутно і свідомо не зодягнувся в образ Господа нашого Ісуса Христа, Небесну Людину і Бога, той є лише плоть і кров, і не може через розум отримати відчуття духовної слави, як сліпі від народження не можуть через посередництво одного лише розуму пізнати світло сонця»¹⁵⁸.

Така людина повинна усвідомити, що вона втратила і ким стала, тоді її очі наповняться сльозами скрухи і небесної печалі. Бо якщо християнин не усвідомив це і не пізнав правдиво Бога, «належить йому подвизатися, стогонами і сльозами, постами і молитвами ввійти в те істинне і досконале світло, яке просвітлює кожну людину, що приходить у світ»¹⁵⁹. Симеон закликає таких пробудитись від сну через тяжку працю і духовний плач: «Якщо ж, пробудившись через працю, страждання і сльози покаюння, скине з себе тягар плоті та багно земних справ, омиється потоками сліз»¹⁶⁰, тоді зможе побачити правдиве Світло. У купелі плачу християнин отримує очищення згори та правдиве просвітлення¹⁶¹. Через біль, страждання та сльози Бог дає людині інші очі, тобто благодать Святого Духа, яка робить її власником небесних дібр.

Отже, як бачимо, усвідомлення своєї духовної сліпоти стає для Симеона причиною сліз. Якщо ми не бачимо Христа, істинне Світло, ми гірші, ніж сліпці та мертві¹⁶². Він вважає, що кожна людина є подорожнім на цій землі, тому їй потрібно плакати не лише за себе, але й за інших людей¹⁶³.

¹⁵⁷ Згідно з апостолом Павлом та наступною святоотцівською традицією «плоть», на відміну від «тіла», – це місце відкинення особового стосунку з Богом, протиставлення до світу Божественного. Через це апостол каже, що плоть і кров Царства Небесного успадкувати не можуть (1Кор. 15. 50); Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу: монографія / пер. з італ. М. Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 1999. С. 99.

¹⁵⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 53.

¹⁵⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 422.

¹⁶⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 77.

¹⁶¹ Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. С. 615.

¹⁶² Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. С. 649.

¹⁶³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 333.

2.2.3. Колишні та щоденні провини

Іншою причиною сліз є наші гріхи. Як і Святі Отці, Симеон Новий Богослов також вважає наші беззаконня і переступи достойними плачу і суму. Симеон стверджує, що кожна людина через нехтування і невиконання заповідей сама позбувається досконалості у Господі. «Той, хто не досягнув такої міри досконалості та не став власником цих благ, – каже преподобний, – нехай звинувачує самого себе, через нехтування заповідями і невиконання їх кожний сам себе позбавляє благ»¹⁶⁴. Людина стає нешвидкою до покаяння та до готовності вести праведне життя. Через свої гріхи і переступи вона стає закритою до Божого поклику: «Так і будь-яка людина буває покійна і швидка на скруху або ж жорстокосерда і нечуйна не за природою, а в залежності від доброго чи злого наставлення свого»¹⁶⁵. Така людина, побачивши глибину свого відчуження від Бога, буде проливати гіркі сльози за те, що через свої вчинки опинилася в такому вбогому стані. Усвідомивши глибину пітьми, в якій вона опинилася через своє беззаконня, вона заплаче та виллє потоки сліз із очей, буде каятися від усього серця та кликати Бога тяжкими зітханнями¹⁶⁶. Тому вона не буде сміятися, а буде плакати і ридати за свої гріхи¹⁶⁷. Симеон каже, що гріх це немов рана на тілі, біль якої змушує сумувати і тужити: «Рана смертоносна – це всілякий гріх, який не оплаканий у покаянні та не визнаний»¹⁶⁸. Мірою того, як людина наближається до Бога, Він дає їй побачити свої навіть дрібні прогрішення. Від того в неї з'являються сльози каяття, які очищують її від усякої скверни. Про це Симеон влучно говорить у 57-му Слові: «Хто завжди сяє та просвітлюється цією благодаттю, той по-справжньому бачить самого себе, – хто він такий та в якому жалюгідному становищі перебуває, – бачить усі вчинки

¹⁶⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 20.

¹⁶⁵ Там само. С. 259.

¹⁶⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 55.

¹⁶⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на російській с новогреческого єпископа Феодана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 436.

¹⁶⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на російській с новогреческого єпископа Феодана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 239.

свої, які вчинив тілесно й які здійснювалися лише в його душі. При цьому він осуджує себе, внаслідок чого напоюється водою сліз, усе його тіло зрошується, і поступово весь хрещється¹⁶⁹.

Отже, за преп. Симеоном, гріхи і прогрішення стають для людини справжньою причиною втрати спасіння, але вони також можуть стати для неї причиною глибокого внутрішнього навернення і джерелом покайних сліз. Духовний плач стає правдивим ліком і полегшенням для душі, зраненої гріхом, приносячи при цьому звільнення від беззаконь.

2.2.4. Братня любов

Наступною важливою причиною сліз є любов до людей і бажання спасіння всім. Сам Симеон стверджує, що кожного дня проливав сльози, щоб випросити благодаті в Бога для своїх учнів¹⁷⁰. Так само й кожен християнин повинен прагнути спасіння людей, з великим плачем і сміливістю благодати Христа за них: або щоб Господь прийняв їх до Небесного Царства, або щоб віддав його, так само, як і їх, на вічні муки¹⁷¹. Спасіння грішника, на думку Симеона, повинно стати постійною турботою християнина: «Якщо ж досконалі не зможуть принести їм (тим, які ще не повірили в справжнє вчення Святого Духа і не покалися) таку користь, то, оплакуючи жорстокість їх сердець, повертаються у свої келії, день і ніч моляться за їх спасіння. Оскільки ніколи нічим іншим не є засмучені ті, які безперервно перебувають з Богом і переповнені усякого добра»¹⁷².

Дійсна любов до людей спонукає християнина вважати себе за останнього між усіма людьми, тому він навіть своїх ворогів буде визнавати більш гідними милосердя Божого. Співчуття до ближніх і плач за ними, який походить від цього, подібні до того стану самоприниження, при якому людина вважає всіх

¹⁶⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 36.

¹⁷⁰ Там само. С. 92.

¹⁷¹ Там само. С. 11.

¹⁷² Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 86.

людей і все створіння блаженними і святими стосовно себе¹⁷³: «досконала для Бога людина вважає себе більш нечистою, ніж будь-яка людина чи тварина, так, що коли її принижують – радіє, коли злословлять – благословляє, коли переслідують – терпить і зі сльозами та стражданням серця молиться за своїх ворогів, просячи Бога і молячись за них»¹⁷⁴. Ось чому справжня любов до братів стала для Симеона джерелом християнського суму і духовного плачу. Правдива турбота про спасіння ближнього і плач, який супроводжує її, справляють позитивний вплив на життя ближнього.

2.2.5. Чиста любов до Бога

I. Hausherr зауважує: «Це справді любов до Бога, яка спонукала Симеона проливати потоки, ріки, повені, струмки, багатство, безліч сліз»¹⁷⁵. Кривошеїн же додає, що вся духовність преп. Симеона вся просякнута світлом любові, вона – її наріжний камінь¹⁷⁶. І дійсно, любов до Бога була для Нового Богослова найбільшою чеснотою, водночас першою і останньою. Він казав, що лише з її допомогою людина може швидко досягнути досконалості в інших чеснотах¹⁷⁷. Симеон часто у своїх творах говорить про безмежну любов до Бога, нескінченне прагнення світла Божого. Чим більше людина сповнена цих дарів, тим більше вона їх жадає і бажає ще більше насититися ними. Від цього в неї зроджуються святий сум і неспокій: «Замешкання Трипостасного Божества, яке буває в досконалих свідомо і вельми явно, не є задоволення бажання, а скоріше причина і початок бажання сильнішого і ще більшого. Оскільки воно не дозволяє тому, хто отримав його, залишатися у спокої, а змушує його мовби постійно запаленим і спаленим вогнем підійматися до полум'я ще більшого

¹⁷³ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 348.

¹⁷⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 25.

¹⁷⁵ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 51.

¹⁷⁶ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 409.

¹⁷⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 99.

Божественного бажання. Бо ум не може знайти зупинки і міри в бажанні і любові, але, намагаючись досягнути недсяжного кінця і спіймати його, завжди носить в собі нескінченне бажання і ненаситну любов¹⁷⁸.

Ненаситна любов до Бога стає в Симеона великою мукою, яка змушує його страждати і проливати рясні сльози. Про це він розповідає в одному зі своїх гімнів: «Вболіваю я і страждаю смиренною душею, коли в ній з'являється світло Твоє, яке світить яскраво. Любов для мене безперервним стає болем, страждає і плаче душа, тому що не в силах Тебе я обійняти й насититись, скільки бажаю»¹⁷⁹.

Тоді душа, уражена тугою за Творцем, шукає Його з гірким риданням, а, побачивши Того, Кого так прагнула, продовжує проливати рясні сльози: «Коли ти через багато праці і поту став вищим за низьке тіло і відкинув його потреби, носячи його як легке і духовне, яке не відчуває ні втоми, ні голоду, ні спраги, тоді ти ясніше, ніж у дзеркалі, бачиш Того, Хто перевершує ум; відкритими очима, зі сльозами, бачиш Того, Кого не бачив ніхто ніколи, і душа твоя уражена любов'ю до Нього, і ти співаєш пісню плачу, змішану зі сльозами»¹⁸⁰.

Скруха серця і сльози – це дар Святого Духа для тих, хто любить Бога¹⁸¹, щоб вони лише від згадки імені Божого відразу розпалювалися бажанням побачити Його.

Християнин, якщо навіть у своєму серці й має велику любов до Творця, вважає, що зовсім не має її, оскільки, побачивши величину Його любові, свою навіть не може зрівняти з тою любов'ю, якою Бог любить його: «Той, хто досягнув такого стану, не думає, що знайшов у собі початок бажання або любові до Бога, але відчувається як той, хто не любить Бога, тому що не може досягнути

¹⁷⁸ Там само. С. 7.

¹⁷⁹ Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. С. 601.

¹⁸⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 101.

¹⁸¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 126.

повноти любові. Тому, уважаючи себе останнім серед усіх, які бояться Бога, він щиро вважає себе недостойним навіть спасіння разом із вірними»¹⁸².

Любов до Бога є справжнім бездонним джерелом сліз, а вони в свою чергу ще більше, немов паливо, розпалюють і підживлюють вогонь блаженної любові: «Той, хто має в собі світло Всесвятого Духа... стає подібним до людини, у якої все всередині з якоїсь причини загорілося вогнем: опалюваний ним і будучи неспроможним винести жар вогню, він стає немовби притупленим. Зовсім не маючи сили володіти собою, зрошується безперервно сльозами і ними освіжається, він ще сильніше розпалює вогонь любові. Від цього він проливає більше сліз і омивається через їх витікання, та сяє ще яскравіше»¹⁸³.

Ось так любов до Бога стає в людині справжнім початком палючого вогню, причиною печалі та бездонним джерелом сліз, як каже Симеон. Вона, доторкнувшись до серця людини, ніколи не залишить її у спокої й бездіяльності. Ця любов перетвориться на нескінченне бажання шукати зі сльозами Того, Який Сам є Любов'ю.

2.3. Засоби, які ведуть до сліз

Щоб сльози покаяння стали невідступними супутниками людини, вона повинна відповідно жити, говорить Симеон. Це включає в себе виконання певних аскетичних вправ. Християнин, практикуючи їх, немов по сходинках піднімається на висоту чеснот, отримує благодатний дар сліз, тобто запоруку спасіння. У цьому проявляється співпраця, співдія з Богом. Тому в цьому підрозділі розглянемо детальніше, що саме повинен робити християнин для цього, і побачимо, яким чином ці дії можуть викликати сльози і скруху.

¹⁸² Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 8.

¹⁸³ Там само. С. 21.

2.3.1. Відхід від світу, мовчання та самотність

Відхід від світу, мовчання і самотність – це все створює добрі умови для набуття сліз. Це є також першою євангельською умовою, щоб вести покайнянне і сповнене плачу життя.

Преподобний Симеон у «Главах» говорить, що людина, яка відреклася від світу, отримає великі добра: «Відречення від світу і досконалий відхід, який супроводжується відчуженням від усіх житейських речей, звичаїв, думок і людей, відреченням від тіла і волі, незабаром стане джерелом великої користі для того, хто так гаряче залишив світ»¹⁸⁴.

Відхід від світу означає для нього не лише фізичний рух від чогось, а насамперед відречення від принад світу, від своєї волі та від марних розмов. Бо навіть монах, який залишив свій дім і все своє багатство, який буде проводити своє життя в суєтних справах і балачках, нехтуючи мовчанням, не зможе досягнути дару сліз і очищення від гріхів¹⁸⁵. Тому Симеон Новий Богослов закликає: «Браття мої любі, зненавидьмо, молю вас, світ цей, втечімо від принад його і від несправжніх і неправдивих радостей життя цього, і до єдиного прибіжімо Христа»¹⁸⁶. Лише будучи вільними від прив'язання до світу і його спокус, можна здійснювати християнський подвиг, досягнути чистого і сокрушеного серця. У тиші можна знайти Бога, стати Його другом через покайнянне і принести плід сліз. Так зробили ті, які, «залишивши весь світ, пішли за Христом і, прийнявши Його у себе, заспокоювали, годували і напоювали Його в собі через покайнянне і сльози»¹⁸⁷. Вмерши для світу, людина зможе зі сльозами отримати частку в життєдайному воскресінні Христа Бога.

Отже, втеча від гріховного світу з його примарними радощами стає для християнина, за Симеоном, початком покайняного життя, джерелом зворушення і

¹⁸⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 14.

¹⁸⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на російській с новогрецького єпископа Феодана. Москва: Афонський Російський Пантелеїмонов монастир, 1892. Т. 1-2. С. 301. С. 260.

¹⁸⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на російській с новогрецького єпископа Феодана. Москва: Афонський Російський Пантелеїмонов монастир, 1892. Т. 1-2. С. 180.

¹⁸⁷ Там само. С. 190.

сліз. Через відкинення земних турбот і практику мовчання та розважання людина спрямовує свій ум до небесних речей, починає вдосконалюватися в чеснотах і проливати рясні сльози, таким чином очищуючись.

2.3.2. Іспит совісті

Людина, яка ступила на шлях християнського подвигу і відречення від світу, починає вести своє життя у мовчанні. Роздумуючи над своїм життям, вона усвідомлює, що через свої гріхи вона стала чужою Богові та духовно бідною. Такі думки, якщо серйозно роздумувати над ними, згідно із вченням Симеона, викликають у душі скруху і сльози в очах.

Християнин, ступивши на шлях християнського подвигу, бачить, наскільки він ще далекий від того, щоб сповнити заповіді Господні. Симеон Новий Богослов каже: «Ретельне виконання заповідей навчає людей усвідомлювати свою неміч, а справжнє усвідомлення нашої немочі викликає пам'ять про смерть»¹⁸⁸. Бог не вимагає від людини чогось надзвичайного, що не є в наших силах. «Той, хто не досягнув такої міри досконалості і не став власником цих благ, – каже преподобний, – нехай звинувачує самого себе. Мірою нехтування заповідями і невиконання їх кожний сам себе позбавляє благ»¹⁸⁹. Якщо християнин ще не прийняв Господа у своє серце, не просвітлюється свідомо його Божественним світлом, то «нехай випробує совість свою, як я сказав вже, і, звичайно, знайде, що сам винен, що не має в собі Бога і не бачить слави Його; а потім хай покається і заплаче за собою, що перебуває в такому жалюгідному стані, і поспішить покаятися і сповіданням повернути втрачене»¹⁹⁰.

Ось чому корисно щодня робити іспит совісті, бо від того ми ще більше розчулюємося, каємося і плачемо. Симеон радить учням перед сном згадувати

¹⁸⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 13.

¹⁸⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны. / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 20.

¹⁹⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 301.

свої провини й осуджувати себе¹⁹¹, бо це народжує в серці блаженну печаль і виточує сльози, від яких людина стає чистою: «Хто завжди пам'ятає про свої гріхи і роздумує над майбутнім судом, кається і плаче, той переборює і перемагає всі пристрасті взагалі»¹⁹². Симеон каже, що той хто не буде згадувати багато своїх гріхів і тяжкість своїх прогрішень, не зможе заплакати з сумом і болем у своєму серці¹⁹³. Він наводить приклади зі Старого Завіту, як потрібно осуджувати себе за погані вчинки. Давид і Манасія після того, як згрішили, «прийшовши в чуття гріхів своїх, кожний з них осуджував і нарікав на себе, і плакав від душі, і за це отримував прощення своїх гріхів»¹⁹⁴. Так само й ми повинні кожен день, постійно робити іспит совісті і плакати за свої гріхи: «Ось чому є добре каятися кожний день, як говорить заповідь, адже слова «покайтеся, бо наблизилося Царство Боже» показують, що наша праця не має закінчення»¹⁹⁵.

Так щоденне розважання над нашими поганими вчинками й осудження себе зміцнює дух покаяння та скрухи. Від цього каяльник отримує щедрі сльози, через які змиває з душі весь бруд.

2.3.3. Розважання про останні речі

Роздуми про відлучення душі від тіла і страшний день суду були частою вправою Святих Отців. Не був винятком і Симеон Новий Богослов. У його «Главах» можна знайти багато висловів на цю тему.

Симеон вважав страх перед Христовим судом необхідним для кожного християнина. Без цього життєдайного страху ми не зможемо щиро покаятися та принести сльози зворушення: «Без плачу і сліз – ніхто нехай не обманює вас порожніми словами, і не будемо обманювати самих себе – нема в нас ні покаяння, ні справжнього розкаяння, ні страху Божого в серцях наших, ми ще не осудили самих себе, і душа наша не прийшла до почуття майбутнього Суду і

¹⁹¹ Там само. С.197.

¹⁹² Там само. С. 171.

¹⁹³ Там само. С. 274.

¹⁹⁴ Там само. С. 275.

¹⁹⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны. / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 46.

вічних мук. Бо якщо б вона набула це і перебувала в таких почуттях, відразу би пролила сльози, бо без них наше жорстоке серце ніколи не могло би стати м'яким»¹⁹⁶.

Пам'ять про смерть нагадує людині про страждання і скорботи, на які вона заслужила внаслідок своїх гріхів. Це в свою чергу стає причиною глибокого жалю і суму. Лише в такий спосіб можна набути благодатний дар сліз, бо хто «не пам'ятає про страшний день суду і страшне судилище Христове, на якому повинні постати перед Ним всі нагі, щоб дати відповідь за все, що робили протягом свого життя, тому як можна набути сльози і скрухи, щоб гірко оплакувати себе, хоч би хтось і прожив у монашестві більше ста років?»¹⁹⁷. Страх перед судом веде нас до сліз і до правдивого страху Божого, а це відкриває нам двері до небесної любові: «Коли ти сидиш разом зі своїми братами за трапезою, а все внутрішнє предстоїть перед твоїми очима, як тінь, і ти не відчуваєш задоволення від їжі, але вся душа твоя охоплена здивуванням і наповнена сльозами, тоді знай, що благодать Божа показує тобі це таким чином за твоє велике смирення, яке виходить від страху [перед Богом], щоб ти, побачивши діла Божі і зрозумівши непостійність чуттєвих речей, привів страх твій любові до мисленого. Саме це і є духовне знання, яке, як ти чув, перебуває між страхом і любов'ю, невідчутно і безпечно підносячи людину від першого до другого»¹⁹⁸.

Ось чому людина, яка досвідчила це все, не буде шукати задоволення в цьому світі, вона не буде сміятися, а навпаки – гірко плакати і сумувати за свої гріхи, «бо чує, що ті, котрі сміються в цьому житті, будуть плакати і ридати в майбутньому»¹⁹⁹. Ця блаженна печаль і плач, який походить від роздумів про останні речі, швидко зміняться на неймовірну радість і мир. У наступній «Главі» преп. Симеон розповідає про те, як страх перед судом перетворюється в

¹⁹⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 23.

¹⁹⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 260.

¹⁹⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 32.

¹⁹⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 436.

теплі ріки сліз, які стають дуже солодкими від того, що людина починає бачити: «Хто не захоче відвернутися від страждання, народженого страхом вічної муки, і уникнути його, але буде із щирою ревністю йти за ним і ще більше зв'язувати себе його вузами, того він відповідно буде швидше вести вперед і поставить перед лицем Царя над царями. Коли це станеться, як тільки він побачить, хоч і не зовсім ясно, Його славу, одразу розірвуться узи, кат-страх далеко втече від нього, а страждання серця обернеться в радість і стане в ньому джерелом, яке чуттєво завжди виливає ріки сліз, у думках – спокій, покору і несказанну солодкість, а також мужність і готовність вільно і без перепон прагнути до повного послуху заповідям Божим, що не є можливим для початківців, але властиве тим, котрі стали на середній ступінь поступу; для досконалих це джерело буває світлом»²⁰⁰.

Як бачимо, розважання про останні речі було для Симеона важливим засобом для здобуття блаженної печалі та сліз. Ця вправа була визначальною сходинкою до щирого каяття та страху Божого. Вона також була провісницею того, що людина, яка набуває цей страх, швидко досягне любові та блаженного споглядання обличчя Божого. Тоді всі її гіркі сльози переміняться на сльози неймовірної радості і впевненості у спасінні.

2.3.4. Смирення та покора

Щире смирення та добровільна покора, на думку Симеона, завжди є засобами, які ведуть до сліз. «Де глибоке смирення, там і багатство сліз, а де вони – там і прихід Святого Духа»²⁰¹, – каже преподобний. Людина, практикуючи чесноту покорі, починає більше розуміти свою недостойність і негідність прийняти спасіння Господнє. Це стає причиною Божественного плачу: «Чим більше хтось сходить у глибину смирення і погорджує самим

²⁰⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 20.

²⁰¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 30.

собою як недостойним спасіння, тим більше він плаче і дає волю струмкам сліз»²⁰².

Лише справжнє смирення може стати засобом для того, щоб прийшли сльози. Плач, згідно з Симеоном, стає критерієм правдивості покори та оберігає людину від фальшивого чи уявного смирення. Про це він говорить у 10-й Главі: «Буває уявне смирення, яке походить від недбальства, лінивства і сильного осудження совісті; ті, що придбали його, думають, що воно дарує їм спасіння. Але воно не є спасення, бо не має в собі радіснотворного плачу»²⁰³.

В свою чергу сльози не є правдивими та такими, які ведуть до спасіння, якщо не походять від смирення, яке є їх джерелом і закваскою. Від покори з'являється відчуття тихої радості та солодкої присутності Святого Духа: «Буває плач без духовного смирення, і ті, які плачуть так, думають, що він очищає гріхи. Але вони обманюють самих себе, даремно думаючи так; бо вони позбавлені солодкості Духа, яка таїнственно народжується в умній скарбниці душі, і не смакують доброти Господа»²⁰⁴.

Отже, чим більше людина сходить у глибину смирення та покори, тим більше вважає себе недостойною милосердя Божого, а від усвідомлення цього з'являються сльози. В покірної людини ніколи не будуть сухими очі, оскільки смирення буде постійно наповнювати їх рясними сльозами, солодкість яких стане для християнина знаком приходу Святого Духа.

2.3.5. Духовне батьківство

Велику роль у духовному розвитку св. Симеона відіграв його духовний отець Симеон Благоговійний. Досвідчивши важливість духовного проводу, преподобний багато проповідує про сутність духовного батьківства. Правдиве

²⁰² Там само. С. 8.

²⁰³ Там само. С. 10.

²⁰⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 11.

християнське життя в покаянні та сльозах є одним із наслідків такого роду подвигу.

Симеон Новий Богослов часто наголошує на необхідності мати правдивого духовного отця для того, щоб провадити дійсно християнське життя. Він каже: «Якщо ти хочеш відректися від світу і навчитися євангельського способу життя, не віддавай себе недосвідченому вчителю, який перебуває в пристрастях»²⁰⁵. Неправдивий керівник – це вірна дорога в рабство гріхові. Але для того, щоб Бог послав доброго духовного наставника, потрібно його шукати з гарячою молитвою і в покаянному дусі²⁰⁶. Вже саме прагнення мати такого вчителя повинно викликати в людині благодатні сльози. «Молитвами і сльозами умоли Бога, щоб послав тобі неупередженого і святого керівника»²⁰⁷, – каже Симеон у 49-й Главі.

Отримавши такого духовного отця, людина повинна плекати глибоку довіру до нього, як до самого Господа: «Той, хто здобув тверду віру до свого отця у Бозі, бачачи його, думає, що бачить самого Христа, і, перебуваючи з ним або йдучи за ним, твердо вірить, що перебуває з Христом та йде за Ним»²⁰⁸. Духовний отець народжує нас до духовного життя, без нього ми навіть не народилися для життя вічного²⁰⁹. Він навчає своїх учнів жити згідно із заповідями, у покаянні і сльозах, своїми молитвами підтримує на цьому тяжкому шляху. Тому Симеон Новий Богослов радить своїм читачам постійно і кожен день молитися до Бога з палкою завзятістю про своє навернення за допомогою духовного наставника: «І сподоби мене, бідного й обділеного усякого доброго діла, зі сльозами припадати до ніг мого святого отця, і його святу душу схили до співчуття і милосердя стосовно мене»²¹⁰. Сам преподобний був сповнений такою синівською довірою до Симеона Благоговійного. У 63-му

²⁰⁵ Там само. С. 48.

²⁰⁶ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 103.

²⁰⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 49.

²⁰⁸ Там само. С. 28.

²⁰⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 114.

²¹⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 60.

Слові, розповідаючи з рясними сльозами духовному отцеві про видіння, яке пережив, він каже: «Розумів, що я існую і що є в мені невимовна радість, і любов, і горіння серця велике, і сльози рікою текли в мене, як і зараз течуть, як бачиш»²¹¹. Висповідавши свої думки і почуття своєму отцеві, людина повинна з великим запалом виконати все те, що він повелить: «Після того, як відкриє і щиро ісповідує думки, ніколи не повинен він перечити своєму після Бога судді і владиці, навіть до смерті»²¹². Тоді християнин буде прямувати правдивою дорогою християнського подвигу, і ніщо не зможе його звести з неї.

Отже, людина, яка молитвами і сльозами випросила в Бога справжнього духовного отця, швидко під його керівництвом досягне глибини покорі і дару сліз, стверджує преп. Симеон. Через смирення, щирі сповіді, духовні розмови і молитви самого отця людське серце швидко перетвориться в джерело сліз.

2.3.6. Молитва

Досягнути скрухи та сліз чи взагалі будь-якої християнської чесноти напевно, було б неможливо без щирої молитви. У житті Симеона молитва та читання псалмів стали невіддільною частиною його духовного подвигу. Вони для нього були також невід'ємними засобами для досягнення покайного і сокрушеного серця. Тому в цьому підрозділі проаналізуємо значення молитви у набуванні сліз за Богом, згідно з преп. Симеоном.

Як ми зауважили вище, життя Симеона Нового Богослова було сповнене молитви. Вона для нього стала щоденним хлібом. Цього преподобний навчився від свого духовного отця Симеона Благоговійного, для якого молитва була глибоким джерелом сліз. Симеон Новий Богослов у свою чергу також вбачав у молитві спонуку до сліз. Серед його творів є багато покайних молитов, а самі його моління часто супроводжувалися плачем і зітханнями²¹³. Преподобний

²¹¹ Там само. С. 118.

²¹² Там само. С. 58.

²¹³ Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. С. 622.

радив молитися у великому смиренні та самовідреченні, бо тоді Бог дає покайні думки і щирі сльози. Так він молиться до Бога: «І сподоби мене, бідного й обділеного усякого доброго діла, зі сльозами припадати до ніг мого святого отця, і його святу душу схили до співчуття і милосердя до мене. І дай, Господи, смирення серцю моєму і думки, які личать грішникові, котрий вирішив навернутися до Тебе»²¹⁴.

Коли людина в такому настрої духа та з відчуттям людської недостойності підходить до молитви, тоді ця молитва стає сповненою сліз, які стають її постійною супутницею. Тому для Симеона безперервні сльози під час молитви стали звичною справою²¹⁵. Його твори сповнені покайних прохань і закликів. Часто він закликає до молитви зі сльозами, бо нею можна досягнути швидких результатів: «швидше іди на звичайне місце молитви твоєї і, припавши до чоловіколюбного Бога, вмовляй зі стогонами і сльозами, з болем у серці визволити тебе від тягара унінія і злих думок; і якщо будеш наполегливо і невідступно стукати в двері, скоро буде дано тобі визволення від цих пристрастей»²¹⁶.

Молитися зі слізьми радять багато аскетичних письменників, але вони звичайно мають на увазі молитву в келії. Симеон Новий Богослов поширив цю практику і на церковне богослужіння. Зауважмо, що Симеон вважає літургійні тексти і тропарі засобами для набування сліз і скрухи²¹⁷. Але щоб могли плакати під час богослужіння, недостатньо лише бути присутнім у церкві та слухати слова богослужіння. Хто бажає набути справжню скруху, тому потрібно виконувати на ділі все те, що він чує в церкві²¹⁸. Кривошеїн зауважує, що преп. Симеона цікавлять літургійні молитви з їх традиційними текстами, які були встановлені Церквою як джерело для скрухи і сліз. Однак ми повинні

²¹⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 60.

²¹⁵ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 91.

²¹⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 66.

²¹⁷ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 121.

²¹⁸ Там само. С. 122.

сприймати їх розумом і зі страхом Божим²¹⁹. Тому Симеон застерігає: «Хто молиться неухважно, нехай встане і заплаче, що так робить, і виправиться... Якщо ж не заплаче і не засумує він про свою неухважність, то яка є для нього надія на спасіння?»²²⁰.

Щира палка молитва, сповнена сліз, – це дар від Бога, про який потрібно молитися. Зразком того, як потрібно молитися, для Симеона Нового Богослова є сам Ісус Христос: «Отже, хто захоче цього дару, нехай шукає його в Бога з голосом сильним і сльозами, як зробив і сам Христос, який, будучи Богом і людиною, як людина підносив до Бога молитви і моління, зі сльозами і сильним голосом, щоб Бог визволив Його, як людину, від смерті»²²¹.

Таким чином, бачимо, яке важливе місце займає молитва на шляху досягнення покайних сліз. Вона, згідно із Симеоном, є необхідною вправою кожного християнина. Мірою поступу подвижника в молитві плач стає невіддільним і постійним її елементом, а вона в свою чергу стає невичерпним джерелом скрухи і божественних сліз.

2.4. Перепони для покайння і сліз

Симеон Новий Богослов вказує на перешкоди, які постають на шляху віруючих до досягнення дару покайних сліз. Ці перешкоди пов'язані як із зовнішніми чинниками, насамперед пристрастями та гріховними звичками, так і з внутрішніми - інтелектуальним самозадоволенням та гордістю. У цьому підрозділі детальніше розглянемо те, що, на думку Симеона, заважає людині прийняти цей дар і розвивати його в своєму житті.

²¹⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 99.

²²⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на рускій с новогреческаго епископа Феодана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 157.

²²¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на рускій с новогреческаго епископа Феодана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 327.

2.4.1. Занедбана духовна боротьба та пристрасті

Занедбана духовна боротьба стає причиною втрати сліз, як каже Симеон. Якщо християнин недбало ставиться до своїх щоденних обов'язків, у його душу вкрадається сухість, і серце його стає черствим на покаяння і зворушення. Преподобний запитує: «Або ж скажи мені, як може прийти у зворушення душею або ж випустити сльозу з очей своїх той, хто ходить там і тут майже кожен день, не маючи ніякої турботи ні про молитву, ні про читання, ні про мовчання і самотність, а під час служби веде розмови з тими, які стоять біля нього... Як може прийти в скруху той, хто з цікавістю розпитує про всі монастирські справи, так само і про справи і життя кожного з братів?»²²².

Пристрасть і прив'язаність навіть до малих речей роблять людину нездатною прийняти дар сліз. Симеон пише: «Як земля, яку кидають у полум'я печі, гасить його, так і житейські турботи і всяка пристрасть навіть до самої останньої і малої речі знищує в серці теплоту, яка лише починає загорятися»²²³. Лише серце, вільне від своєї волі, зможе очиститись блаженним плачем. У наступній цитаті св. Симеон розповідає, як невеличка пристрасть робить великі переміни в людині: «Сильна і несвоєчасна печаль серця притемнює і бентежить розум, знищує в душі чисту молитву і смирення, приносить сердечний біль, звідки – черствість і безмірне закам'яніння; так демони спричинюють відчай у духовних людей»²²⁴.

Так, крок за кроком, навіть одна пристрасть обкрадає душу, засліплює духовні очі та висушує благодатне джерело сліз. Людина тоді стає нечутливою на Божий поклик, стає нездатною прийняти Святого Духа: «Коли хто-небудь опанований унінієм, має млявий і притемнений розум, спустошену душу, тоді

²²² Там само. С. 259.

²²³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 14.

²²⁴ Там само. С. 63.

від цього потрохи маліє плач у серці його, гасне в ньому полум'я Духа, і все в домі його тіла наповнюється димом»²²⁵.

Тому Симеон Новий Богослов закликає не відповідати на підступи диявола, не бути лінивим, не жити порожніми балачками, бо, «провадячи такі і ще гірші розмови і займаючись такими дурницями, чи буде він мати час, щоб отямитися, подумати про свої прогрішення і поплакати за них?»²²⁶. Лише щоденна і клопітка співпраця з Богом над нашим спасінням стане початком життя в покаянні та скрусі, зродить рясні плоди сліз.

2.4.2. Інтелектуальне богословствування

Інша проблема, яка закриває дорогу сльозам покаяння, – це інтелектуальне богословствування. Сучасному читачеві це може здатися незрозумілим і дивним. Як розмови про Бога можуть стати перепорою у духовному житті? Адже ж сам Симеон Новий Богослов написав три Богословські Слова, де пояснює природу Пресвятої Трійці?

Симеон у «Главах» і в інших творах пояснює причину такого мислення. Він залишається вірним вченню Отців, особливо, в цьому випадку, Григорію Богослову, який теж забороняв говорити про справи Божі без того, щоб стати справжнім Його другом. Для преп. Симеона справжній богослов є людиною-практиком, а не людиною-інтелектуалом. Жодне людське знання про Бога не зможе в дійсності пояснити тайну Божества. Навіть буква Писання чи писання Отців не виявляють усі глибини Трійці²²⁷. Людське вчення про Бога завжди буде хибне, викривлене через наш нездоровий духовний зір. Симеон пояснює це, кажучи, що як тілесно сліпий не бачить речей цього світу, не може відрізнити золота від міді, не бачить і самого себе, «так і той, хто сліпий умними очима, не може знати самого себе, ні свого стану; тим більше

²²⁵ Там само. С. 71.

²²⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 260.

²²⁷ Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by O. Golitsyn. Kalamazoo: St. Vladimir's Seminary Press, 1996. Т. 1-3. Р. 111.

неможливо йому побачити і пізнати Бога»²²⁸. Для того щоб пізнати тайни Божі, потрібно вести життя в покаянні і чеснотах, очистити серце сльозами, прийняти в себе Святого Духа, який просвітлює всю людину. Доки душа не очищена і серце не просвітлене, духовне око не відкрите і ум не вдостойся споглядати Божественне світло, доки людина не відчула солодкості Божества і не придбала Христа в собі, їй не варто «філософствувати або говорити про Духа», – робить висновок Симеон²²⁹. Кожен християнин, отже, повинен намагатися дізнатися про свої гріхи, щоб досягнути каяття і покори, і лише тоді він зможе навчатись небесних тайн завдяки чесноті того самого Святого Духа, Який є джерелом усякого правдивого знання і чесноти в Бозі²³⁰. Інакше такий несправжній богослов потрапить у сіті диявола, стане у своїй гордості сухим для сліз і крухи, і «такий явно не нагороду отримає за свою працю, але муку і кару за тих, яких зробив непотрібними своїм навчанням»²³¹. Бо як ніхто не може сказати, що бачив батька перед своїм народженням, так «ніхто з людей не побачить Бога, якщо спочатку не зродиться від Нього»²³². Якщо ж хтось не звільниться від пристрастей то, не зможе правильно говорити про безпристрасне.

У «Главах» преп. Симеон чітко показує відмінність та градацію між тим, хто кається, і тим, хто богословствує. Останній відрізняється від першого так само, як святий від грішного: «Ні тому, що богословствує, не личить покаяння, ані тому, хто кається –, богослов'я, бо наскільки далекий схід від заходу, настільки богослов'я вище за покаяння. Бо той, хто в покаянні та хто по-справжньому творить діла покаяння, подібний до людини, яка погрузла у хворобах і немочах, або до бідняка, зодягненого в лахміття, який просить милостиню. Той, хто богословствує, подібний до того, хто перебуває в царських світлицях, у сяянні самого царського одягу, хто, будучи близьким до царя,

²²⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 446.

²²⁹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 256.

²³⁰ Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses : a textbook / translated from the Greek by O. Golitsyn. Kalamazoo: St. Vladimir's Seminary Press, 1996. Т. 1-3. Р. 111.

²³¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 454.

²³² Там само. С. 341.

завжди розмовляє з ним і щогодини безпосередньо від нього ясно чує його накази і бажання»²³³.

Звідси випливає, що той, хто прагне говорити про Божі речі, вважає себе святим і неупередженим. Така омана викрадає з очей сльози і вносить у серце людини гордість і самовпевненість. Тому Симеон закликає читачів спочатку очиститись ділами покаяння та зійти в глибину смирення й сліз, бо звідти починається правдиве богослов'я.

2.5. Наслідки

Симеон у своїх творах часто говорить про наслідки християнського плачу. Сльози, згідно з його вченням, стають причиною великих дарів для тих, які сповнені ними. Тому в цьому підрозділі детальніше розглянемо зміни, які стаються від покаяння та сліз за Богом.

2.5.1. Євхаристія і сльози

Один із наслідків правдивого християнського подвигу покаяння, згідно із Симеоном Новим Богословом, є те, що людина може приймати св. Тіло і Кров Господа з великою скрухою і сльозами. Для нього Євхаристія та плач тісно пов'язані між собою. Від цього залежить, наскільки гідно ми приймаємо Ісуса в цьому святому таїнстві та наскільки ми зможемо відчувати реальність Його приходу до нас. Навчання про Євхаристію, плач і вказівки, як правильно причащатися, ми не знаходимо у «Главах». Однак у своїх Словах Симеон багато говорить про святе Причастя і сльози. Вважаємо, що висвітлення цієї важливої та цікавої проблематики допоможе нам повніше зрозуміти вчення про сльози у

²³³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 1.

Симеона Нового Богослова. Тому в цьому підрозділі звернемося до Слів преподобного та до сучасних досліджень науковців.

Безсумнівно, що вчення про нерозривність Євхаристії та сліз Симеон успадкував від свого духовного отця Симеона Благоговійного, який вчив ніколи не причащатися без сліз. Базуючись на його настановах та на своєму духовному досвіді, Новий Богослов стверджує: «Як же ж можна без сліз гідно причаститись, якщо сльози є першим плодом покаяння?»²³⁴. Щоб гідно причаститись святих таїнств Господніх, потрібно проводити своє життя в покаянні та приймати Христа в Євхаристії зі сльозами і глибокою скрухою. Лише серце, яке тужить і плаче за Богом, стає чистим від гріха і може вповні вмістити Невмістимого, відчути Його прихід. У такий спосіб християнин свідомо та гідно може поєднатися зі своїм Творцем²³⁵.

Аскетична практика святих Отців також певною мірою підтримує подібний погляд зв'язку сліз і Євхаристії, однак те, що отці сприймали як ідеал, преподобний Симеон вважає нормою²³⁶. Новий Богослов осуджує тих, які не вірять у обов'язок плакати під час св. Причастя. Він вважає, що вони ще не принесли гідного плоду покаяння, бо «якщо б набували в серцях своїх страх Божий, то визнали б, що можна плакати та ридати не лише під час причастя, а й у будь-який інший час»²³⁷. Від нашої доброї волі й готовності до покаяння, а не від природних здібностей залежить, чи людина приймає святі таїнства зі сльозами, чи ні: «Через розмови, нехтування мовчання, через нашу гордість ми стали нечуйними і нездатними проливати сльози під час причастя. Як без води не можна змити пляму і бруд з одержі, так без сліз не можна омийти душу від скверн гріховних»²³⁸.

²³⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 276.

²³⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 274.

²³⁶ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 138.

²³⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 256.

²³⁸ Там само. С. 268.

Симеон обороняє необхідність плакати під час самого причастя і можливість це робити не лише під час самого причастя, а й упродовж усього життя. Або, точніше, щоб могли проливати сльози під час причастя, потрібно придбати цю духовну чесноту і поза ним²³⁹. Симеон каже: якщо християнин не провадив життя у покаянні, «ясно, що не зможе він і причащатися св. пречистих таїнств не лише зі сльозами, але й гідно, як належить, ні прийняти всередину себе Царя і Бога»²⁴⁰. Лише той, хто постійно практикує покаяння і плач, отримує цю ласку. Тоді така людина може сміливо приступати до Євхаристії навіть щодня: «Той же, хто сповняє це все та провадить життя своє в риданнях і сльозах, гідний і прегідний не лише кожного свята причащатися пречистих таїнств, а й кожного дня»²⁴¹.

Отже, як бачимо, питання поєднання Євхаристії та сліз для Симеона Нового Богослова було дуже важливе. Воно було наслідком щоденного подвигу самого автора, і він вважав його нормою для всіх християн. Симеон казав: «Якщо бажаєш ніколи не причащатися без сліз – роби те, що співаєш і читаєш сам кожен день, – і дійдеш до того, що завжди будеш причащатися зі сльозами»²⁴². Лише таке причастя дає людині відчуття те, що вона свідомо стає рідною по тілу і крові Самому Господові Ісусу. В такий спосіб вона свідомо стає сином Божим і спадкоємцем вічних дібр, може споглядати Непізнанного Бога в собі.

2.5.2. Очищення

Ще одним наслідком духовної боротьби та набуття сліз є очищення людини від гріхів. Симеон з певністю стверджує, що плач – це єдиний спосіб

²³⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 132.

²⁴⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 274.

²⁴¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 275.

²⁴² Там само. С. 272.

очищення наших беззаконь, які ми вчинили після хрещення²⁴³. Справжнє очищення приходить лише після багатьох трудів і страждань, після того, як людина «омиється потоками сліз»²⁴⁴, тоді вона стане вільною від гріхів, які її тримали в полоні. У 12-й Главі св. Симеон говорить про два наслідки духовних сліз: «Плач буває подвійним за дією: він, як і вода, за посередництвом сліз гасить усіляке полум'я пристрастей, очищаючи душу від скверни, яка походить від них; але і, як вогонь, через присутність Святого Духа оживотворяє, розпалює, наповнює і зігріває серце, запалюючи його потягом і любов'ю до Бога²⁴⁵. Тому преподобний і дивується, як сльози, які є матеріальні та течуть з очей матеріальних, омивають душу від скверн гріховних і звільняють її від духовного рабства пристрастей²⁴⁶. У 66-му Слові Симеон наводить аналогію між очищенням одягу душі та звичайної одягу: «Бо як звичайну одягу, коли вона заплямована і брудна, не можна вибілити інакше, як лише полосканням у воді та тертям руками і ногами; так і одягу душі, коли вона заплямована й осквернена гріхами, не можна іншим способом очистити, як лише багатьма сльозами та терпінням спокус і скорбот»²⁴⁷.

Лише тоді, коли людське серце омилося сльозами покаєння та скрухи, воно стає чистим, світлим і готовим прийняти Святого Духа. Тоді духовні очі серця людини стають здатними споглядати доброту Божу, бо лише чисті побачать Бога.

2.5.3. Безстрастя і спрага за утисками та безчестями

Наступним наслідком сліз і очищення, про який згадує Симеон Новий Богослов у своїх «Главах», є безстрастя. Преп. Симеон говорить, що безстрастя є плодом молитви і побожного читання і що воно процвітає завдяки сльозам

²⁴³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 429.

²⁴⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого иеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 77.

²⁴⁵ Там само. С. 12.

²⁴⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 36.

²⁴⁷ Там само. С. 140.

покаяння²⁴⁸. Хто постійно перебуває в духовному плачі, то «драгівливість душі приходить у цілковиту нерухомість, і душа тоді вже зовсім не гнівається»²⁴⁹, його єство стає вільним від усякого людського навіть найменшого пожадання. «Споглядай за діями, які стаються в тобі через смирення і плач, вивчай їх і досліджуй, яку користь вони приносять тобі щогодини. Для початківців через них приходить відкинення усякої земної турботи, неупередженість до своїх батьків і друзів, відречення від них, відсутність турбот про всі речі і гроші і зневага до них – не лише аж до голки, але й до свого тіла»²⁵⁰.

Завдяки сльозам людина вважає ніби сміттям усе, що є в теперішньому житті, і навіть саму їжу та напої приймає без задоволення й не часто²⁵¹. Християнин, який покаявся і обмився водою сліз, стає не лише свободним від гріха, а й стає вищим за нього. Він піднімається силою покаяння і сліз так високо, що жодна пристрасть не може досягнути його та полонити його душу, яка літає вгорі²⁵².

Симеон, говорячи про безстрастя як про наслідок духовних сліз, іде ще далі. Він вважає, що християнин, який практикує покаяння, буде не лише нехтувати житейськими насолодами, а й переносити і терпіти всіляку спокусу, яка приходить у скорботах, печалях та нещасних випадках, доки цього хоче Бог і доки Він не відвідає його²⁵³. Така людина ніколи не буде осуджувати ближнього, навіть явного грішника. До кожного буде ставитися з такою любов'ю, як до самого Христа. Тих, хто його ображає, не буде ненавидіти чи злословити, бо «досконала для Бога людина вважає себе більш нечистою, ніж будь-яка людина чи тварина, так, що коли її принижують – радіє, коли злословлять – благословляє, коли переслідують – терпить і зі слізьми і

²⁴⁸ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 161.

²⁴⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 205.

²⁵⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческаго іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 13.

²⁵¹ Там само. С. 29.

²⁵² Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 171.

²⁵³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческаго іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 11.

стражданням серця молитися за своїх ворогів, просячи Бога і молячись за них»

254

Завдяки сльозам людина починає любити своїх ворогів і молитися до Бога за них, радіти в спокусах і хвалитися скорботами, дивитися на гріхи чужих як на свої власні і плакати за них²⁵⁵. Тому вона з готовністю може віддати своє життя навіть на смерть за своїх братів.

Якщо образи й кпини викликають у серці християнина образу, то це для преподобного Симеона є знаком того, що людина перебуває в полоні гріха: «Хто сильно страждає в серці, коли його безчестять або зневажають, той хай дізнається через це, що він носить всередині давнього змія»²⁵⁶. Такий християнин ще насправді не очистився покаєнням і сльозами. Тому він не зможе принести Богові наступний, ще більший плід: прагнення за глузуванням і несправедливими кривдами. Бо одне – не гніватися на тих, які роблять нам зло, інше – молитися за них, а ще інше – «любити їх від душі, й інше в порівнянні з цим – уявляти лице кожного з них і безпристрасно вітати їх як близьких друзів зі щирими сльозами любові, і, звичайно, зовсім не знаходячи тоді в душі будь-якого сліду неприязні»²⁵⁷. Людина, яка зробила сльози своїми постійними супутниками, незабаром щиро полюбить тих, хто її переслідує. Вона сама буде ще більше прагнути бід і скорбот, бо через них краще пізнає Бога, Який обдарує її потоками сліз. Така людина знає, що «через безчестя Він (Бог) шанує рабів Своїх, через крайню вбогість збагачує їх, через зневаги і приниження прославляє їх і через смерть робить причасниками і спадкоємцями вічного життя, така людина прагне, як спрагла лань, проходити через випробування, сходячи по них вгору, до джерела безсмертя»²⁵⁸.

Через сльози і глибоку покору Бог навідується до людини, переминює її і дає їй силу перетерпіти ганьбу, обмову і злословлення з невимовною радістю і

²⁵⁴ Там само. С. 25.

²⁵⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 37.

²⁵⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 47.

²⁵⁷ Там само. С. 92.

²⁵⁸ Там само. С. 70.

веселістю²⁵⁹. У такій людській покорі Господь відвідує її та наповнює серце особливою благодаттю.

2.5.4. Видіння й обоження

Цей підрозділ у нашій магістерській роботі дуже важливий, бо він підсумовує усю дію сліз згідно із вченням Симеона Нового Богослова. Обоження для нього залишається кінцевою метою всіх людських зусиль. Сльози в цьому процесі відіграють вагомую роль. Golitzin, підсумовуючи головні думки в богослов'ї преп. Симеона, зауважує, що одним із головних його повчань була проповідь про обоження, яке виявляється через слъози і світло²⁶⁰.

Преподобний Симеон, йдучи за традицією Отців Церкви, зауважує, що гіркі слъози покаяння перемінюються на солодкі слъози радості в міру зростання подвижника у духовному житті. Як Іван Ліствичник, так і Симеон описують покаяння як вельми болісне явище. Водночас обидва автори говорять про духовну радість, яка є плодом покаяння і народжується від безперервного плачу. У свою чергу Симеон постійно говорить про солодкість сліз, яку досвідчує той, хто кається²⁶¹. Такі слъози течуть вільно і без примусу, вони вливають у серце тихий спокій²⁶². «Плачу за Богом передуює смирення, а за ним йдуть радість і веселість невимовні»²⁶³, – каже він у 7-й Главі. Згідно із Симеоном, духовний плач мусить вміщати в собі радість і впевненість у спасінні: «Чим більше хтось сходить у глибину смирення і погорджує самим собою як недостойним спасіння, тим більше він плаче і дає волю струмкам сліз; у міру їх наявності пробуджується в серці духовна радість, а разом з нею

²⁵⁹ Там само. С. 208.

²⁶⁰ Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by Alexander Golitsyn. Kalamazoo : Publishing House of St. Vladimir Theological Seminary, 1996. Т. 3. Р. 11.

²⁶¹ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 345.

²⁶² Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческаго епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 429.

²⁶³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческаго іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 7.

виливається і виростає надія, яка скріплює абсолютну впевненість у спасінні»²⁶⁴.

Св. Симеон навіть застерігає не покладатися на такі сльози, які не приносять радості й миру: «Кожен повинен слідкувати за собою і думати про те, щоб не покладатися на одну надію без плачу за Богом і духовного смирення або на смирення і сльози без духовної надії та духовної радості, які їх супроводжують»²⁶⁵. Для нього радість і надія у спасінні, які приносить плач, є критеріями правдивості сліз. Це ми зауважуємо в наступній Главі: «Буває вигадане смирення, яке походить від недбальства, лінивства і сильного осудження совісті: ті, що придбали його, думають, що воно дарує їм спасіння. Але воно не є рятівне, бо не має в собі радіснотворного плачу»²⁶⁶.

Радість і веселість тим, хто плаче, дарує Святий Дух, вчить преподобний Симеон. Він дає їм відчутти свою доброту та наповнює невимовною солодкістю серце й ум християнина: «Буває плач без духовного смирення, і ті, які плачуть так, думають, що він очищає гріхи. Але вони обманюють самі себе, даремно думаючи так; бо вони не знають солодкості Духа, яка таїнственно народжується в розумній скарбниці душі, і не смакують доброти Господа»²⁶⁷.

Завдаток Святого Духа дається людині, яка багата на добрі вчинки та сльози скрухи, каже св. Симеон²⁶⁸. Така людина має омиту сльозами чисту душу, в яку може завітати Бог і зробити її щасливою: «Коли ж зітруться всі гріхи сльозами, тоді прийде в душу вседіяння Святого Духа, і ще більше почне напоювати її солодкістю сліз зворушення»²⁶⁹. Тому сльози для Симеона є провісником приходу Святого Духа, Який відкриває людині всі тайни Царства Небесного: «Де глибоке смирення, там і багатство сліз, а де вони – там і прихід Святого і Духа, якому поклоняємось. Коли це станеться, тоді в тому, хто

²⁶⁴ Там само. С. 8.

²⁶⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 9.

²⁶⁶ Там само. С. 10.

²⁶⁷ Там само. С. 11.

²⁶⁸ Там само. С. 55.

²⁶⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русскій с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 198.

перебуває під Його дією, з'являється всяка чистота і святість, і являється йому Бог, і Бог дивиться на нього»²⁷⁰.

Людина через сльози й у сльозах народжується для духовного світу, а Дух наповнює її невимовною веселістю та перетворює її гіркі сльози на радіснотворні.

Як бачимо, сльози скрухи розглядаються Симеоном як дорога, яка веде до єднання зі Святим Духом. З іншого боку, справжнє покаяння перетворює гіркий покаяльний характер сліз на солодкий і веде нас до видіння світла²⁷¹. Сльози і боговидіння дуже тісно пов'язані в житті та вченні Нового Богослова, плач – це пряма дорога до цього незбагненого дива. Алфеев зауважує, що, згідно із вченням Симеона, коли людина бачить Бога, її сльози стають солодкими. Чистий серцем бачить Бога безперервно і споглядає Його одкровення, бачить Божественне світло і сам стає світлом. Людина вже не проливає гірких сліз, бо Бог її потішив. Тоді солодкі сльози починають литися безперервно тому, що стали невід'ємною частиною містичного життя людини²⁷².

«Хто не захоче відвернутися від страждання, народженого страхом вічної муки, і уникнути його, а буде із щирою ревністю йти за ним і ще більше зв'язувати себе його узами, того він відповідно буде швидше вести вперед і поставить перед лицем Царя над царями. Коли це станеться, як тільки він побачить, хоч і не зовсім ясно, Його славу, одразу розірвуться узи, кат-страх далеко втече від нього, а страждання серця обернеться в радість і стане в ньому джерелом, яке чуттєво завжди виливає ріки сліз, у думках – спокій, покору і несказанну солодкість»²⁷³.

Коли людина завжди насичена і напоєна сльозами, тоді шукає виправдання Божі, а «від усього цього знову стає чистим серце її, і приходить споглядання Бога, і чисто бачить славу Його. (Такі люди) справді миротворці і

²⁷⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 30.

²⁷¹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 76.

²⁷² Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 350.

²⁷³ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 20.

називаються синами Божими»²⁷⁴. Тому св. Симеон закликає учнів зустріти і побачити Христа ще тут, доки живемо на землі. Це стається завдяки виконанню заповідей і через духовний плач: «Поспішімо зберегти божественні заповіді й очистити серця свої сльозами і покаванням, щоб побачити нам самого Христа – це світло божественне, і набуваймо Його ще тут, у теперішньому житті»²⁷⁵.

Преподобний з упевненістю говорить про можливість і необхідність боговидіння, оскільки пізнав це на власному досвіді. Про це можемо дізнатися з 56-го Слова, яке, як стверджують дослідники, має автобіографічний характер. У ньому розповідається, як юнак під час щирої молитви зі сльозами отримав надзвичайне видіння світла. Це спонукало його проливати солодкі сльози і наповнитися світлом та невимовною радістю, яка не залишала його навіть після того, як видіння минуло²⁷⁶. Такі видіння супроводжували Симеона протягом усього його життя.

Покаяння і щирі сльози ніби примушують Бога з'явитися нам. Він з милосердя дає побачити частину слави Своєї, однак через деякий час знову зникає з очей каятника. Симеон закликає тоді ще більше заридати й гірко заплакати, оскільки «Він, бачачи тебе в великій потребі та в постійному плачі та риданні, знову раптово з'явиться і освітить тебе, знову покаже тобі невичерпне багатство – непроминаючу славу обличчя Отця»²⁷⁷.

Сльози стають для християнина не лише способом для досягнення бачення Бога, вони також є причиною обоження людини та єднання її з Богом: «Тоді ти ясніше, ніж у дзеркалі, бачиш Того, Хто перевершує ум; відкритими очима, зі сльозами, бачиш Того, Кого не бачив ніхто ніколи, і душа твоя уражена любов'ю до Нього, і ти співаєш пісню плачу, змішану зі сльозами, тоді згадай мене і помолись за мене, смиренного, як той, що досягнув з'єднання з Богом і великої сміливості до Нього»²⁷⁸.

²⁷⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 36.

²⁷⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 181.

²⁷⁶ Там само. С. 25.

²⁷⁷ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого иеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 66.

²⁷⁸ Там само. С. 101.

Якщо в нас нема плачу й сліз, то нема і справжнього покаяння, стверджує Симеон. Без нього християнин не може здобути духовне смирення, через очищення з'єднатися зі Святим Духом і прийти до пізнання Бога. Однак якщо «він буде перебувати в плачі й сльозах, і в смиренному припаданні до Бога, то почне поступово більше пізнавати, які діла Божі, і, досягнувши цього, розуміти святую Божу волю, бажану і досконалу. Бо якщо хтось не побачить Бога, то не зможе і пізнати Його; а якщо не пізнає Його, не може пізнати і святую волю Його»²⁷⁹.

Таким чином через сльози та видіння людина перемінюється, стає Божою дитиною, приносячи рясні потоки сліз. Так змінюється вся людина і пізнає Бога, будучи сама наперед пізнаною Богом²⁸⁰. Сльози покаяння перемінюються зі сліз смутку у сльози «вражаючої солодкості», бо ті, що плачуть, відчувають, що самі стали дітьми і спадкоємцями воскресіння²⁸¹. Приймаючи з подякою сльози та різноманітні терпіння, християнин стає причасником Христового Божества і Його слави»²⁸². Він стає храмом Святого Духа, Який перетворює тлінне у нетлінне та творить його подібним до Первообразу²⁸³. Про обоження, яке стається від сліз і покаяння, Симеон розповідає в одному із своїх гімнів, досвідчивши це велике таїнство на собі: «Очистившись покаянням і потоками сліз, і причащаючись обоженого тіла, як самого Бога, я і сам стаю богом через невимовне з'єднання»²⁸⁴.

Отже, через сльози і постійне бачення блаженного світла Божого, Самого Бога, людина перемінюється і стає світлом, тобто обожується, приймає дар усиновлення, стає богом за благодаттю, виточуючи при цьому пресолодкі сльози: «Той, хто має в собі світло Всесвятого Духа, не виносячи дивитися на нього, падає ниць на землю, кричить і галасує від здивування і через великий

²⁷⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 118.

²⁸⁰ Там само. С. 224.

²⁸¹ Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. *Studia Patristica* XXXV. Leuven, 2001. P. 114.

²⁸² Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. С. 618.

²⁸³ Там само. С. 637.

²⁸⁴ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 22.

страх, як той, хто бачить і переносить цю подію, яка вища за єство, вища за слова, вища за думку. Він стає подібним до людини, в якій все всередині з якоїсь причини запалало вогнем: опалюваний ним і будучи неспроможним винести жар вогню, він стає немовби притупленим. Зовсім не маючи сили володіти собою, зрошується безперервно сльозами і ними освіжається, він ще сильніше розпалює вогонь любові. Від цього він проливає більше сліз і омивається через їх витікання, сяє ще яскравіше. Коли ж він цілком розгориться, то стає як світло, тоді відбувається сказане: «Бог, Який вступив у з'єднання з богами і Який є пізнаний ними»²⁸⁵.

2.6. Друге хрещення

Концепція другого хрещення не є нововведенням преподобного Симеона. Як ми бачили у попередньому розділі, це вчення притаманне багатьом аскетичним письменникам, особливо св. Івану Ліствичнику та Ісааку Сирійському. У твердженнях про два хрещення і про значення сліз у духовному житті нема нічого такого, чого б не можна було знайти в стародавніх отців²⁸⁶. Однак, мабуть, ніхто не мав вищого розуміння хрещення сльозами, ніж св. Симеон Новий Богослов. Він вбачав у цьому правдиве хрещення Духом, велике просвітлення, таке просвітлення, через яке людина вся стає світлом²⁸⁷.

Своє вчення про друге хрещення і його необхідність Симеон черпає зі Святого Письма: «І тоді людина, раптово поглянувши і зрозумівши природу того, що існує, ніби ніколи не бачила його, дивується і без зусиль мимоволі проливає сльози, через які очищується і хрещється другим хрещенням – тим хрещенням, про яке говорить Господь в Євангеліях: «Якщо хто не родиться з

²⁸⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 21.

²⁸⁶ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 162.

²⁸⁷ Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo : Cistercian Publications, 1982. P. 133.

води і Духа, не ввійде в Царство Небесне» (Ів. 3:5). І ще: «Якщо хто не родиться зверху» (Ів. 3:7); сказавши «зверху», Він мав на увазі народження від Духа»²⁸⁸.

Після того, як ми були охрещені ще немовлятами, каже Симеон, ми зодягнулися у Христа, отримали чисте вбрання. Але оскільки ми не пізнали Його та згрішили проти Нього, то справедливо були роздягнені²⁸⁹. Дослідник вчення Симеона Нового Богослова архієпископ Василій Кривошеїн стверджує, що Симеон ніколи не заперечував дійсності та необхідності для спасіння sacramentalного хрещення, яке більшість християн приймає в дитинстві ще несвідомими дітьми. Хрещення, згідно з преп. Симеоном, дає пізнання Бога, звільняє від первородного гріха, вводить у виноградник Господній²⁹⁰. Однак головне, чого хотів навчити св. Симеон, це того, що сам факт хрещення недостатній для повноти християнського життя. Завдяки таїнству Хрещення ми отримуємо відпущення гріхів, а також звільнення від прокляття. Але досконалу благодать ми ще не отримуємо, каже Симеон, бо мусимо отримати її через віру та вчинки: «Тим не менше через покаєння, сповідання й сльози відповідно отримуємо спочатку відпущення прогрішень і, таким чином, освячення разом із благодаттю згори»²⁹¹. Симеон підкреслює, що «досконала благодать» не подається автоматично кожному при Хрещенні, її слід набути добрими ділами²⁹², довести праведним і святим життям.

Це приводить Симеона до ідеї «другого хрещення», тобто оновлення благодаті Хрещення в тих, які її втратили²⁹³. Щоб досягти спасіння в Господі Ісусі, недостатньо лише хрещення водою: потрібно також хреститися Духом Святим²⁹⁴. Хрещення сльозами і покаєнням, на думку Нового Богослова, є

²⁸⁸ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 35.

²⁸⁹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 329.

²⁹⁰ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. С. 157.

²⁹¹ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 45.

²⁹² Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 330.

²⁹³ Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by Alexander Golitsyn. Kalamazoo : Publishing House of St. Vladimir Theological Seminary, 1996. Т. 3. 220 P. 67.

²⁹⁴ Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. С. 332.

хрещенням Духом. Таке хрещення він описує в символах води, омивання, очищення, воно також сповнене світла і вогню. Християнин внаслідок покаяння і глибокої скрухи «наповнюється водою сліз, зрошується по всьому тілу і поступово хрещастся весь, душею і тілом, – божественним вогнем і Духом, стає весь чистий, весь непорочний, сином світла і дня, а не сином смертної людини»²⁹⁵. Сльози і прихід Святого Духа – ось дві головні та невід’ємні ознаки цього хрещення. Сльози випереджають і супроводжують це таїнство. У деяких творах Симеон спонукає проливати стільки ж сліз, скільки було води в купелі, в якій хрестилися²⁹⁶.

Для Симеона Нового Богослова хрещення як тайна віддання себе Христові повинна бути свідомою подією. Питання присутності Христа в Церкві чи у вірному є найбільшою особистою таємницею. Тому він розрізняє між простим актом виконання таїнства Хрещення і справжнім наверненням і відданням себе Христові²⁹⁷. Потрібно свідомо зодягнутись у Христа. Ми не можемо носити одягу Христову, в яку ми були зодягнені Духом Святим під час Хрещення, не відчуваючи цього і не знаючи²⁹⁸.

Хрещення сльозами Симеон вважав вищим за сакраментальне, бо хрещення Духом готується довгим покаянням, і благодать, яка дається в ньому, більш повна²⁹⁹. Як істина більша від прообразу, так і хрещення сльозами й Духом вище за сакраментальне: «У першому хрещенні вода вказує на сльози, а миропомазання провіщає розумне миро Духа. Друге ж хрещення є вже не образом істини, а самою істиною»³⁰⁰. У другому хрещенні ми свідомо зодягаємося у Христа, стаємо Його друзями, отримуємо завдаток Духа.

²⁹⁵ Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. С. 36.

²⁹⁶ Там само. С. 463.

²⁹⁷ Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. P. 20.

²⁹⁸ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 163.

²⁹⁹ Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монографія. Нижний Новгород, 1996. С. 160.

³⁰⁰ Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого ієромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. С. 36.

Отже, вчення Симеона Нового Богослова про два хрещення не суперечить науці святих Отців чи науці Церкви. Він надає більшої ваги хрещенню Духом, яке християнин приймає свідомо і зі сльозами, бо воно є початком правдивого духовного навернення та постійною основою всіх наших спрямувань до Бога. Богослов'я Симеона дуже оптимістичне, бо кожен, хто втратив благодать після Хрещення, може повернути її і навіть отримати ще більше, якщо через покаєння і сльози омиється другим хрещенням.

ВИСНОВКИ

Метою цієї праці було дослідити значення плачу як Божого дару у вченні Симеона Нового Богослова. Досліджуючи відомі факти з його життя, опрацьовуючи «Глави» та інші його твори, використовуючи науково-критичну літературу, ми досягли поставлену перед нами ціль.

У першій частині магістерського дослідження ми дослідили значення, якого набувають сльози у Святому Письмі. Плач – це знак розірваних стосунків між Богом та людиною, жаль через гріх і беззаконня. Сльози і журба можуть бути виявом любові, ревності задля спасіння свого і ближнього. Такий плач і сум роблять людське серце відкритим до Бога. Людина, яка має їх, вважається блаженною, бо в есхатологічній перспективі вона успадкує постійну радість. Отже, сум і плач отримали богословський зміст у біблійних авторів. Чимало з цих думок пізніше використав і розвинув у своїх творах Симеон Новий Богослов.

Враховуючи те, що преп. Симеон багато цитував і черпав від своїх попередників, у поданому розділі дипломної роботи ми дослідили значення духовних сліз у вченні Святих Отців до Симеона Нового Богослова. Ми побачили, що Отці, особливо Отці пустелі, багато говорили про християнський сум і сльози покаяння. Плач серця, яке терпить і прагне Бога, було для них свого роду аскетичним ідеалом. Покаяння для Отців не виявлялося лише в душі чи в розумі. Вся людська особа переживає покаяння, а сльози стають критерієм правдивості ставлення людини до Творця. Ми дослідили, що, на думку Отців, справжні сльози скрухи вже з самого початку вміщують у собі зародок блаженного небесного передсмаку. Вони називаються «радісотворними», бо приносять людині неймовірну радість і щастя, які походять від Святого Духа.

У другому, головному, розділі магістерського дослідження ми розглянули і дослідили вчення самого Симеона Нового Богослова про значення сліз як

Божого дару для спасіння. Ми зауважили, що преподобний багато говорив і писав на цю тему. Духовний подвиг кожного християнина, згідно із Симеоном, починається зі щирого покаяння та сліз скрухи. Неприродно для людини каятися і не плакати. Без сліз неможливо очиститися від гріхів та пристрастей і досягнути повноти безстрастя та обоження. Ми розглянули також причини справжніх духовних сліз. Вони, як вважає Симеон, виникають внаслідок того, що людина через гріхопадіння та свої щоденні гріхи втратила спасіння і стало духовно сліпою. Оскільки вона стала підвладною тлінню і смерті, виникають природні сум і плач, які роблять людське серце відкритим до Божого милосердя. Іншими причинами для виникнення сліз скрухи є любов до свого ближнього та палке бажання спасіння всім. Любов до Бога для Симеона Нового Богослова стала також важливим джерелом святого суму і плачу. Вона, доторкнувшись до людського серця, ніколи не залишить його байдужим, а сповнить його великим бажанням зі слізьми шукати Того, Кого прагне.

Ми також розглянули засоби, які, згідно із вченням Симеона, ведуть до сліз. Відхід від світу, мовчання, іспит совісті, розважання про останні речі, смирення і покора, духовне батьківство і молитва – це вправи, які сприяють появі плачу за Богом. Лише практикуючи їх у своєму житті, християнин зможе зростати на дорозі до досконалості та отримати дар сліз.

Симеон Новий Богослов у своїх творах також згадує про перешкоди, які не дозволяють людині прийти у стан скрухи і печалі. Ці перепони – це занедбана духовна боротьба та життя у пристрастях. Інтелектуальне богословствування, згідно із вченням преп. Симеона, також становить серйозну перешкоду для правдивого духовного подвигу. Лише той, хто очистився ділами покаяння та став свідомо правдивим приятелем Божим, може говорити про Божі речі. Хто ж цього не досягнув, а насмілюється навчати інших, той і сам не знає, що говорить, й інших вводить в оману.

Одним із наслідків духовного плачу, який притаманний науці Симеона Нового Богослова, є нерозлучність сліз і Євхаристії. Життя у скрусі та сльозах було для нього таким природним, що він не міг собі уявити достойного

причастя без смирення та плачу. Лише таке приймання Христа в Євхаристії, згідно з преподобним, дозволяє людині відчувати незбагненну тайну присутності Бога в її тлінному єстві. Причащаючись Тіла та Крові Господа Ісуса зі щирими сльозами, християнин свідомо стає сином, братом і матір'ю Христа.

Симеон навчав, що сльози очищають душу від прогрішень і гріхів. Таке очищення через аскетичні труди і сокрушений плач робить людське серце чистим, вільним від будь-якої, навіть найменшої, пристрасті. Тоді християнин отримує обіцяну свободу дитини Божої: бути вищим від гріха і пристрастних пожадань.

Наступним важливим наслідком покаяння та сліз є споглядання Бога й обоження. Це дуже важливий аспект вчення преп. Симеона, тому в роботі ми звернули на нього особливу увагу. Ми дослідили, що Симеон говорить про радість, яку приносять сльози зворушення. Ця радість, якщо вона справжня, повинна бути присутня в сльозах із самого початку християнського подвигу. Вона походить від Святого Духа, Який згодом приходить у серце, омите плачем. Симеон навчав: якщо духовне око чисте, воно може споглядати тайни Божі, бачити небесні одкровення. Опираючись на свій досвід, преподобний стверджував, що через духовні сльози та скруху людина удостоїться бачити світло Боже, самого Бога, будучи смертною і живучи ще тут, на землі. Сам Бог дає Себе пізнати в такий спосіб. Так перемінюється вся людина, стає світлом нематеріальним, сином дня, богом за благодаттю, приносячи рясні потоки сліз. Вчення про «друге хрещення» Симеона Нового Богослова не суперечить, як ми дослідили, патристичній традиції. Симеон стверджує, що сам факт таїнства Хрещення не є самодостатнім. Щоб одержати після Хрещення досконалу благодать, людина повинна набути її ділами покаяння і непохитною вірою. Хрещення сльозами і Духом Святим стає оновленням благодаті святого таїнства. Воно стає справжньою тайною в житті християнина, оскільки людина свідомо через нього зодягається у Христа. Друге хрещення дає людині ще більшу благодать, ніж перше, бо через нього вона отримує завдаток Духа.

При написанні магістерської роботи у нас виникали деякі труднощі. Брак критичного матеріалу для детального висвітлення вказаної теми став основною проблемою, з якою ми зіткнулися. Хоча твори Нового Богослова просякнуті темою слізного покаяння, однак немає достатньо наукових досліджень у цьому напрямку. Тому часто ми змушені були робити наголос на власних дослідженнях «Глав» та інших творів святого, підтверджуючи їх великою кількістю цитат. Твори Симеона Нового Богослова, як і більшість творів Святих Отців, не мають чітко послідовного характеру, тому систематизація його думки також становила для нас певну складність. Варто ще зазначити відсутність перекладів творів Симеона на українську мову, що спонукало нас робити власний переклад з російської (про переклади на російську мову ми вже згадали у вступі). Інша складність, яка виникла при перекладі творів Святих Отців, – це відсутність належно опрацьованої богословсько-аскетичної термінології.

Висвітлені нами теми не повинні сприйматися лише як пережиток минулого, оскільки вони безпосередньо стосуються духовного досвіду християнина. Генрі Ноуен слушно зазначає: «Не той, хто потішає, є благословенний, а той, хто плаче! Дивним чином у сльозах ховається дар. І дивним чином плач, що виникає через наші втрати, належить до пісень вдячності»³⁰¹. Цей дар сліз, який ми отримуємо від Бога для нашого очищення та обоження, потрібно зрозуміти та зростити в нашому житті. Покаяння та плач не є ні застарілим і архаїчним пережитком минулого, ані психічною проблемою, яка пригнічує здоровий розвиток особистості. Навпаки, за допомогою праведного життя та сліз скрухи під правильним проводом духовного отця людина зможе реалізувати себе, стати вповні людиною на зразок Самого Господа Ісуса. Завдяки співпраці з Богом у нашому спасінні ми зможемо осягнути благодать синів Божих, свідомо прийняти і споглядати Христа у своєму серці. Якщо людина зі щирим серцем сприймає сльози як благодатний

³⁰¹ Ноуен Г. З палаючими серцями: Роздуми про евхаристійне життя: монографія / пер. з англ. М. Микитюк. Львів: Свічадо, 2002. С. 14.

дар від Бога і практикує його у своєму житті, він приведе її до таїнственої єдності з Творцем.

Досвід Симеона є актуальним і для нас, людей ХХІ століття. Ми навчилися сприймати дійсність дихотомічно, а покаяння для нас є певним видом жалю душі. Святі Отці, а з ними і Симеон Новий Богослов, стверджують, що християнський подвиг принесе реальні плоди лише тоді, коли вся людина зодягнеться у Христа. Лише цілковита відданість Богові, правдиве покаяння, яке охоплює людський дух, душу, тіло та всі почуття, виточуючи при цьому щирі сльози, незабаром зроблять людське серце чистим, вільним від пристрастей та пожадань. Без духовного плачу та печалі неможливо провадити справжнє християнське життя, досягнути досконалості в чеснотах і сподобитися небесного пізнання. Лише щиро прийнявши у своє серце дар сліз, отримаємо благодать прийняти Святого Духа, Який зробить нас причасниками Живого Бога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барщевський Т. Блаженства, Добра Новина. Конспект лекцій: монографія. Львів: Кахетично-педагогічний інститут Львівської Богословської Академії, 1999. 104 с.
2. Ноуен Г. З палаючими серцями: Роздуми про євхаристійне життя : монографія / пер. з англ. М. Микитюк. Львів: Свічадо, 2002. 56 с.
3. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам. та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 1: Старий Завіт. 1126 с. ; Ч. 2: Новий Завіт. 350 с.
4. Святий Єфрем Сирійський. Подвижницькі настанови / пер. з рос. Н. Кочан, Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2001. 238 с.
5. Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво / пер. з рос. Д. Кічі. Львів: Місіонер, 2002. 258 с.
6. Теодор Студит. Поучення / пер. з рос. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 1999. 228 с.
7. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету. Львів: Видання Інституту богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2003. 88 с.
8. Християнське життя за Добротолюбієм. Вибрані фрагменти з писань святих Отців та Учителів Церкви / пер. з рос. М. Лемик. Львів: Свічадо, 2003. 202 с.
9. Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу: монографія / пер. з італ. М. Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 1999. 496 с.
10. Алфеев И. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание: монография. Москва, 1998. 675 с.

11. Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Главы богословские, умозрительные и практические. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. 578 с.
12. Алфеев И. Симеон Новый Богослов. Избранные гимны в стихотворном переводе. Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание. Москва, 1998. 675 с.
13. Библейская энциклопедия Брокгауза / ред. Ринкер, Фритц, и Герхард Майер. Кременчуг: Христианская заря, 1999. 1008 с.
14. Василий Великий. Творения. Кн. 3. Москва: Паломник, 1993. 496 с.
15. Вейсман А. Д. Греческо-Русский Словарь. Москва, 1991. 1370 с.
16. Ганич Д. И., Олейник И. С. Русско-украинский и украинско-русский словарь. Киев: Рад. шк., 1984. 463 с.
17. Исповедник М. Творения. Кн. 1. Аскетические и богословские трактаты / пер. с др.-греч., вступит. статья и комм. А. И. Сидорова. Москва: Мартис, 1993. Т. 1. 354 с.
18. Кривошеин В. Преподобный Симеон Новый Богослов (949–1022): монография. Нижний Новгород, 1996. 443 с.
19. Лествичник И. Лествица, возводящая на небо. Москва: Правило веры, 1997. 672 с.
20. Никита Стифат. Жизнь преподобного Симеона Нового Богослова / пер. с новогреч. епископа Феофана. Москва, 1892. 224 с.
21. Преподобный Симеон Новый Богослов. Божественные гимны / пер. с греческого іеромонаха Пантелеимона. Москва, 1917. Т. 3. 280 с.
22. Преподобный Симеон Новый Богослов. Слова / пер. на русский с новогреческого епископа Феофана. Москва: Афонский Русский Пантелеимонов монастырь, 1892. Т. 1-2. 490 с.
23. Русско-украинский словарь / редкол. И. К. Белодед. Киев: Глав. ред. УСЭ, 1987 Т. 1-3. 713 с.
24. Св. Иоанн Златоуст. Беседы о покаянии. Москва, 1999. 128 с.

25. Св. Иоанн Златоуст. Полное собрание творений. Москва: Православная книга, 1991. Т.1. 400 с.
26. Anestis G. Keselopoulos. Man and the environment: the studies of St. Simeon the New Theologian / translated from the English by E. Theokritova. Crestwood: St. Vladimir's Theological Seminary Press, 2001. 192 p.
27. Bible dictionary / edited by L. Mackenzie. Warszawa: Macmillan Publishing co, 1995. 954 p.
28. Bible explanatory dictionary. Illustrated encyclopedia / edited by D-A. Buttrick. Nashville: Abington Press, 1992. T. 1-4. 998 p
29. Dictionary of biblical imagery / edited by L. Ryken, C. D. Wilhoit, T. Longman III. Downers Grove: Inter Varsity Press, 1998. 1058 p.
30. Hausherr I. Pentos: the teaching of reconciliation in the Christian East: a monograph / translated from the German by A. Hufstader. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. 200 p.
31. Hunt Hannah, Leeds. Penthos and Repentance in St. Symeon the New Theologian. *Studia Patristica XXXV*. Leuven, 2001. P. 114-120.
32. Keselopoulos Anestis G. Man and the environment: studies of St. Simeon the New Theologian: a textbook / translated from the English by E. Theokritov. Kalamazoo: St. Vladimir's Theological Seminary Publishing House, 2001. 192 p.
33. Maloney George A. Gold, Frankincense and Myrrh: An introduction to Eastern Christian spirituality: a monograph. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. 178 p.
34. Rengstorf. Theological dictionary of the New Testament / edited by G. Kittel. Michigan, Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1995. T. 3. 726 p.
35. Siméon le nouveau théologien. Sections théologiques, gnostiques et pratiques / éd. par J. Darrouzes. Lyon: SC 51-bis. 1996. 218 p.
36. Simeon the New Theologian. Conversations / trans. by C. J. de Catanzaro. New York: Paulist Press, 1980. 396 p.

37. Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by O. Golitsyn. Kalamazoo: St. Vladimir's Seminary Press, 1996. T. 1-3. 189 p.
38. Simeon the New Theologian. On the mystical life: ethical discourses: a textbook / translated from the Greek by Alexander Golitsyn. Kalamazoo: Publishing House of St. Vladimir Theological Seminary, 1996. T. 3. 220 p.
39. Simeon the New Theologian. The first created man / compiled and translated by S. Rose. New York: The Brotherhood of St. Herman of Alaska, 1994. 122 p.
40. Simeon the New Theologian: Practical and theological chapters and three theological discourses / trans. by P. McGuckin. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1982. 144 p.
41. Vine's dictionary of biblical words / edited by W. E. Vine, F. M. Urger, W. White. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1985. 755 p.